

ERFGOEDEBELEID 2019

ERFGOEDBELEID 2019

GEMEENTE STEIN

auteur Har van der Borgh (Buro4 | monument en ruimte)

eindredactie Tom Willems

versie 2.0

datum 18 januari 2019

inhoudsopgave

inhoudsopgave.....	3
samenvatting.....	6
0 samenvatting.....	8
0.1 (h)erkenning van erfgoed.....	8
0.2 verbeteren van de kwaliteit van erfgoed.....	9
0.3 beleving van erfgoed.....	9
0.4 uitvoering en evaluatie.....	9
voorwoord wethouder Gina van Mulken.....	10
1 soms moet je veranderen om jezelf te blijven.....	11
waarom erfgoedbeleid?	12
2.1 aanleiding.....	14
2.2 het belang van cultuurhistorisch erfgoed	14
2.3 voor en door inwoners.....	15
2.4 doel van erfgoedbeleid	15
2.5 leeswijzer	15
inventarisatie, selectie en waardering van het Steinse erfgoed	16
3.1 inventarisatie selectie en waardering.....	18
3.1.1 inventarisatie	18
3.1.2 selectiecriteria.....	18
3.1.3 waardering	19
3.2 nederzettingsstructuren.....	20
3.2.1 inleiding.	20
3.2.2 waardering	20
3.3 gebouwen.....	26
3.3.1 inleiding	26
3.3.2 waardering	26
3.4 klein gebouwd erfgoed	30
3.4.1 inleiding	30
3.4.2 waardering	30
3.5 groen- en landschap	31
3.5.1 inleiding.	31
3.5.2 waardering	32
3.6 infrastructuur	36
3.6.1 inleiding	36
3.6.2 waardering	36

3.7	archeologie	39
3.7.1	inleiding	39
3.7.2	waardering	39
hoe willen wij met het Steinse erfgoed omgaan?		40
4.1	van ambitie naar beleid	41
4.1.1	inleiding	41
4.1.2	strategische toekomstvisie 2011-2018	42
4.1.3	oude coalitieakkoorden en erfgoed	42
4.1.4	huidige coalitieakkoord en strategische toekomstvisie 2018-2022	42
4.1.5	ambitie	43
4.1.6	beleidsthema's	43
4.2	(h)erkenning van erfgoed	44
4.2.1	inleiding	44
4.2.2	historische nederzettingsstructuren	44
4.2.3	gebouwen	45
4.2.4	klein gebouwd erfgoed	49
4.2.5	groen en landschap	49
4.2.6	infrastructuur	49
4.2.7	archeologie	50
4.2.8	erfgoedverordening	51
4.2.9	bewustwording en draagvlak	51
4.2.10	consequenties van de bescherming	51
4.2.11	consequenties voor duurzaamheid	52
4.3	verbeteren van de kwaliteit en duurzaamheid van erfgoed	57
4.3.1	maatwerk en "mensenwerk"	57
4.3.2	details en deskundigheid	58
4.3.3	pro-actieve rol gemeente	61
4.3.4	stimuleren	61
4.4	de beleving van erfgoed	67
4.4.1	inleiding	67
4.4.2	verbeteren van de fysieke beleving van historische gebieden	67
4.4.3	toerisme en vrije tijdseconomie	67
4.4.4	draagvlakvergroting, educatie en erfgoedbeleving voor inwoners	68
instrumenten en tijdplan		69
5.1	van ambitie naar een plan	71
5.1.0	inleiding	71
5.1.1	(h)erkennen van erfgoed	71
5.1.2	het verbeteren van de kwaliteit van erfgoed	71
5.1.3	de beleving van erfgoed	73
5.2	tijdplan en middelen	74

bronvermeldingen.....	76
6.1 afbeeldingen	77
6.2 literatuur	77
6.3 overige bronnen	78

bijlagen

1. Relevante landelijke ontwikkelingen voor erfgoedbeleid
2. De "stille getuigen", globale ruimtelijke geschiedenis van de gemeente Stein
3. Lijst met geselecteerde gebouwen en bouwwerken
4. Lijst met geselecteerde kleine gebouwde elementen
5. De inventarisatie en waardering van groen en landschap
6. Actualisatie Archeologiebeleid

samenvatting

Afb. 1 Blik op de kerk van Urmond vanaf de Protestantse begraafplaats

0 samenvatting

De gemeente Stein is een van de oudste bewoonde streken van Nederland. Behoudens 66 rijksmonumenten, twee rijksbeschermden dorpsgezichten en een uit 2010 daterende archeologiebeleid, kent Stein geen bescherming voor Erfgoed. Doordat in de loop der jaren veel erfgoed is verdwenen, ontstond het besef dat het noodzakelijk is om erfgoedbeleid te ontwikkelen en het erfgoed te beschermen. Vanwege de verbreding van objectgerichte monumentenzorg (gebouwen) naar ruimtelijke erfgoedzorg en de inwerkingtreding van de nieuwe Omgevingswet in 2021 is gekozen voor gemeente brede inventarisatie, selectie en bescherming van al het ruimtelijke erfgoed. In deze erfgoed nota zijn keuzes gemaakt hoe met het gemeentelijke ruimtelijke erfgoed wordt omgegaan. Daarbij is rekening gehouden met een aantal landelijke ontwikkelingen en de ambitie en strategische visie van de gemeente. Deze nota geeft inzicht in deze ontwikkelingen en de te maken keuzen, waarbij is gekozen voor een drietal speerpunten c.q. thema's: (h)erkennen van erfgoed, het verbeteren van de kwaliteit van erfgoed en de beleving van erfgoed.

0.1 (h)erkenning van erfgoed

Stein heeft een rijk verleden, karakteristieke oude kernen en bijzonder landschap. Veel inwoners zijn zich vaak niet bewust van de bijzondere waarden van het erfgoed, dat een van de dragers is van de eigenheid en identiteit van de verschillende kernen. Het erfgoed wordt niet herkend en als gewoon ervaren. Veelal door onwetendheid zijn in het verleden veel waardevolle zaken verdwenen. Als onderdeel van het erfgoed beleid willen we inwoners en eigenaren van erfgoed bewust maken van de waarde van het erfgoed. Door het (h)erkennen van de waarden willen we draagvlak voor het behoud van erfgoed bewerkstelligen.

Bewustwording is echter niet altijd voldoende. Soms prevaleren individuele wensen en belangen boven het maatschappelijk belang van het Erfgoed. Daarvoor is het noodzakelijk om het bijzondere erfgoed ook te beschermen. Vanuit de landelijke wetgeving ligt deze taak sinds een aantal jaren nadrukkelijk bij de gemeente. Daarbij gaat het niet meer alleen om individuele gebouwen en objecten maar om de zorg voor integraal ruimtelijk erfgoed. Dit houdt in dat we rekening houden met het totaal van de (ruimtelijke) cultuurhistorische waarden: een combinatie van archeologie, landschap, groen, gebouwde monumenten en historische bebouwingsstructuren. Uniek aan het Erfgoedproject Stein is het feit dat al deze elementen in samenhang met elkaar en de ruimtelijke geschiedenis van de gemeente zijn geïnventariseerd, geselecteerd en beschermd. Door deze aanpak zijn de onderlinge verbanden herkenbaar hetgeen leidt tot een compleet, voldragen en alles omvattend beleid en bescherming. Beschermd worden de parels die de geschiedenis van Stein vertellen en die bijdragen aan de eigenheid, de identiteit en de historische beleving van de kernen en het landschap.

Voor wat betreft de bescherming is gekozen om vooruit te lopen op de nieuwe omgevingswet en het omgevingsplan, die in 2021 inwerking zal treden. Gemeenten worden op basis van deze nieuwe wet verplicht om een omgevingsplan vast te stellen waarin de regels over de fysieke leefomgeving en ook het ruimtelijke erfgoed worden opgenomen. Vooruitlopende op de invoering van de Omgevingswet zal de bescherming van waardevol erfgoed plaatsvinden via een facetbestemmingsplan, dat na inwerking treden van de Omgevingswet één op één kan worden overgenomen in het Omgevingsplan. Bescherming vindt plaats door in het bestemmingsplan of omgevingsplan een vergunningstelsel op te nemen. Beschermen van erfgoed betekent overigens niet dat er niks meer mag veranderen maar dat de cultuurhistorische waarden bij de vergunning aanvraag en belangenafweging worden meegewogen. Soms zijn wijzigingen aan erfgoed zelfs noodzakelijk, bijvoorbeeld als een pand zijn functie heeft verloren. In dit geval zal moeten worden gezocht naar een nieuwe bestemming, waarbij waardevolle elementen worden gerespecteerd maar het pand wordt getransformeerd naar 21ste -eeuwse gebruiksnormen.

0.2 verbeteren van de kwaliteit van erfgoed

Panden en monumenten die niet worden onderhouden of leeg staan raken in verval. Ze kunnen dus alleen in stand worden gehouden als ze een bestemming hebben. Hiervoor is een actieve rol voor de gemeente weggelegd. Eigenaren van leegstaande monumenten moeten actief worden benaderd om over te gaan tot restauratie en herbestemming. In bestemmingsplannen zullen ruimere mogelijkheden worden opgenomen om herbestemming van leegstaande monumenten mogelijk te maken.

Onderhoud, restauratie en herbestemming van erfgoed is vaak maatwerk. Veel eigenaren zijn niet op de hoogte van alle regels en mogelijkheden. Dit kan voor een deel worden weggenomen door informatiebijeenkomsten voor eigenaren. Het is ook wenselijk om de eigenaren actief te benaderen en bewust te maken van waarden, de weg te wijzen, mee te denken en te faciliteren bij het onderhoud en instandhouding van erfgoed. Om eigenaren te stimuleren tot onderhoud over te gaan zal daarnaast een subsidieregeling in het leven worden geroepen.

Om de kwaliteit van het erfgoed te verbeteren, zal de gemeente haar eigen processen tegen het licht moeten houden. Vaak ontbreekt het aan de voorkant van een vergunningsproces aan informatie, waardoor plannen soms op en neer gaan tussen de gemeentelijke monumentencommissie en de initiatiefnemer om uiteindelijk tot een aanvaardbaar plan te komen. De eisen en toetscriteria moeten derhalve op voorhand bekend zijn. Ook ontbreekt het bij medewerkers vaak aan kennis en affiniteit met erfgoed. Monumentenzorg gaat vaak om details. Toetsprotocollen en checklists kunnen voorkomen dat deze details over het hoofd worden gezien en de kwaliteit van de vergunningproces en uiteindelijk de kwaliteit van het monument verbeteren. Een belangrijke rol is daarbij ook weggelegd voor het toezicht op de uitvoering alsmede handhaving. Voor het waardevolle erfgoed geldt immers “weg is weg”.

0.3 beleving van erfgoed

Ons erfgoed geeft atmosfeer en sfeer aan de kernen en het landschap; iedere kern heeft er een eigen karakter door. Dit is van belang voor de aantrekkelijkheid van de leefomgeving maar ook voor de toeristische en recreatieve aantrekkingskracht. Stein zet de komende periode in op het beter beleefbaar maken van het Steinse erfgoed. Dit kan op een aantal manieren. Allereerst door bij de herinrichting van historische dorpskernen en ontwikkeling van gebieden inspiratie te zoeken in het verleden, een passende bestrating en straatmeubilair aan te brengen en de planvorming te baseren op historische elementen.

Daarnaast kan erfgoed beleefbaar worden gemaakt door de ontsluiting van het erfgoed. Dat betekent in letterlijke zin o.a. dat het erfgoed publiek toegankelijk wordt gemaakt, bijvoorbeeld tijdens de Open monumentendag of door het plaatsen van informatieborden. Inmiddels zijn er echter nieuwe techniek, waarbij erfgoed op een moderne digitale manier kan worden ontsloten en daarbij een bredere doelgroep en ook jongeren kunnen worden bereikt. De erfgoedkaart van Stein, kan samen met historische verenigingen worden doorontwikkeld tot een digitaal erfgoedstelsel waarin niet alleen gebouwen en landschapselementen worden opgenomen, maar ook de verhalen die bij de vele historische locaties van Stein horen. Naast de toeristische meerwaarde is dit ook een goed instrument om draagvlak te creëren en inwoners bewust te maken van de waarde van het erfgoed en het verleden van Stein. Immers geldt “zonder verleden geen toekomst”. De bewustwording kan tot slot worden gestimuleerd door in samenwerking met de historische verenigingen educatieve erfgoedprojecten op scholen op te zetten, “de jeugd heeft immers de toekomst”. Ook hierbij kunnen moderne aansprekende middelen worden ingezet zoals het vermelde digitale erfgoedstelsel en sociale media.

0.4 uitvoering en evaluatie

Wij willen in de periode 2019 tot 2025 uitvoering gaan geven aan het erfgoedbeleid. In 2022 zal een tussentijdse evaluatie plaatsvinden en zal het beleid desgewenst worden aangepast.

voorwoord wethouder
Gina van Mulken

1 soms moet je veranderen om jezelf te blijven

Tot voor enkele jaren geleden werd ons erfgoed door veel inwoners nog gezien als “auwe kraom”. Daar is gelukkig inmiddels verandering in gekomen. Wie denkt dat erfgoed in Stein gaat over ziellose oude stenen of stoffige materie komt bedrogen uit. Erfgoed gaat niet alleen over stenen, maar vooral over de verhalen die de stenen vertellen. Verhalen van onze inwoners door de eeuwen heen. Ons erfgoed vertelt wie we zijn en waar we vandaan komen. Erfgoed vertelt “het Verhaal van Stein”.

Erfgoed leeft in onze gemeente. We willen onze eigenheid en identiteit behouden en versterken, de beleving van onze historische kernen verbeteren en Stein ook toeristische op de kaart zetten. Daar willen we de komende jaren werk van maken. De ambities zijn groot. In deze erfgoednota zijn keuzes gemaakt om alle ambities in goede banen te leiden. Kiezen voor behoud van eigenheid, identiteit en erfgoed brengt ook veranderingen met zich mee. Onlangs kwam ik op internet de onderstaande tegelspreuk tegen die passend is voor erfgoed: “Soms moet je veranderen om jezelf te blijven”. Erfgoedzorg betekent “omdenken”. We moeten naar het Erfgoed kijken in termen van kansen en niet in problemen.

In de afgelopen twee jaar is veel werk verricht om de identiteit en unieke kwaliteiten van Stein in beeld te brengen. Omdat het erfgoed deel uit maakt van de samenleving en het erfgoedbeleid wordt opgesteld vóór de samenleving vonden wij het belangrijk om de plaatselijke gemeenschap te laten participeren bij de totstandkoming van het erfgoedbeleid. Met name historische verenigingen hebben een waardevolle bijdrage geleverd aan het in beeld brengen van de ruimtelijke geschiedenis van Stein en inventarisatie van het erfgoed. Daarbij zijn niet alleen gebouwen en historische nederzettingsstructuren maar ook het landschap, historische groen en overig erfgoed meegenomen. Participatie van inwoners en met name historische verenigingen was een belangrijke voorwaarde om te komen tot een compleet en voldragen erfgoedbeleid. Per kern zijn informatieavonden gehouden waarbij de inwoners zijn betrokken bij de inventarisatie en selectie van het erfgoed. De informatieavonden waren druk bezocht en de reacties van inwoners en historische verenigingen waren overweldigend.

Het op kaart zetten van erfgoed is geen garantie voor behoud. Er zullen ook beschermende maatregelen nodig zijn. We willen echter vooral met inwoners in gesprek gaan en bewust maken van de waarde en de kwetsbaarheid van erfgoed. Ook willen wij erfgoedeigenaren stimuleren tot behoud van het erfgoed waarop zij trots mogen zijn.

Het behouden van erfgoed kunnen we niet alleen. Erfgoed is immers van ons allemaal.

Gina van Mulken,
wethouder recreatie, toerisme, cultuur, sport en groene landschapsprojecten

**Soms moet
je veranderen
om jezelf te blijven.**

**OM
DENKEN**

Afb. 2 De tegelspreuk van 6 december
2018 van de website www.omdenken.nl

waarom erfgoedbeleid?

Afb. 3 Historische deur in de zijgevel van het Scippershuis te Elsloo

2.1 aanleiding

De gemeente Stein is een van de oudste bewoonde streken van Nederland. Er zijn veel vondsten gedaan, zowel uit de tijd van de eerste bewoners, de Bandkeramiekers (ca 5300 v Chr.), als uit de Romeinse tijd. De gemeente Stein kent 66 rijksmonumenten en twee rijksbeschermd dorpsgezichten, Elsloo en Urmond. In 2010 is een archeologische beleidsnota en beschermd archeologisch bestemmingsplan vastgesteld. Voor het bovengrondse erfgoed bestaat, met uitzondering van de beschermd rijksmonumenten en door het rijk beschermd gezichten, tot op heden echter geen bescherming. Het gevolg hiervan was dat in de loop der jaren een groot aantal oude beeldbepalende en karakteristieke panden werd gesloopt en historische elementen in het landschap verloren gingen.

In het coalitieakkoord 2014-2018 werd het voornemen uitgesproken tot het invoeren van een gemeentelijke 'monumentenstatus' voor beeldbepalende en karakteristieke gebouwen. De monumentenzorg en bescherming van erfgoed was op dat moment echter volop in beweging. Er vond verbreding plaats van objectgerichte monumentenzorg (gebouwen) naar de zorg voor de historisch gegroeide omgeving en als zodanig voor het cultuurhistorisch erfgoed als geheel. Ook de wijze van bescherming wordt gewijzigd. In 2021 zal de nieuwe Omgevingswet inwerking treden. Gemeenten worden op basis van deze nieuwe wet verplicht om een omgevingsplan vast te stellen waarin de regels over de fysieke leefomgeving en ook het ruimtelijke erfgoed worden opgenomen.

Op basis van deze ontwikkelingen heeft de gemeente Stein besloten om te anticiperen op de nieuwe Omgevingswet. Er is gekozen voor gemeente brede inventarisatie, selectie en bescherming van het ruimtelijke erfgoed. Tot de tijd dat de Omgevingswet in werking treedt, wordt de bescherming geregeld met een facetbestemmingsplan dat te zijner tijd één op één kan worden overgezet naar het omgevingsplan. In deze erfgoed nota worden keuzes gemaakt hoe met het gemeentelijke ruimtelijke erfgoed zal worden omgegaan. Daarnaast is er ook landelijk sprake van een aantal ontwikkelingen die positionering van het erfgoedbeleid noodzakelijk maken. De gemeente Stein wil haar toekomstige beleid op deze ontwikkelingen afstemmen. Deze nota geeft inzicht in deze ontwikkelingen en de te maken keuzen.

2.2 het belang van cultuurhistorisch erfgoed

Erfgoed bestaat uit boven- en ondergrondse overblijfselen uit het verleden en vertellen iets over de geschiedenis van een stad of dorp. Het erfgoed draagt bij aan de belevingswaarde van de bebouwde omgeving en is in grote mate bepalend voor het karakter en de identiteit van stad en dorp. Het erfgoed vormt daarom een belangrijk onderdeel van het gemeentelijke ruimtelijke beleid.

Anderzijds maakt het erfgoed deel uit van een samenleving en is het onderworpen aan de krachten die in de maatschappij spelen. De wereld waarin wij leven is onderhevig aan snelle veranderingen. Steeds weer stellen we nieuwe doelen omdat onze gebouwde omgeving niet meer aan onze eisen voldoet. Dit betekent een grote druk op de omgeving. In de laatste decennia is deze omgeving hierdoor ingrijpend veranderd. In het verleden zijn door ruimtelijke veranderingen vaak karakteristieke historische gebouwen en historische bebouwingsstructuren verloren gegaan of dermate gewijzigd dat veel van hun cultuurhistorische waarde verloren is gegaan.

De gemeentelijke overheid moet in dit kader vaak afwegingen maken van schijnbaar tegenstrijdige belangen zoals economie en cultuurhistorie. In de praktijk blijkt echter dat die belangen niet tegengesteld hoeven te zijn. Het ruimtelijke cultuurhistorische erfgoed kan immers ook van economisch belang zijn bijvoorbeeld voor o.a. het toerisme. In de loop der jaren is mede onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen gelukkig steeds meer aandacht en waardering voor erfgoed ontstaan. Erfgoed vormt de basis voor ruimtelijke beleving, identiteit en diversiteit van de verschillende kernen. Deze identiteit maakt dat mensen zich thuis en prettig voelen in hun omgeving. De benutting en het versterken van bestaande cultuurhistorische waarden kan in belangrijke mate bij dragen aan het behoud en de versterking van de identiteit van de gemeente. Daarbij willen we een stolp over het erfgoed zetten en de situatie bevriezen. Het is juist de bedoeling om behoud te verbinden met vernieuwing. Het erfgoedbeleid moet inspelen op

de kwaliteit van de omgeving en ontwikkelingen. Het erfgoedbeleid moet aansluiten op maatschappelijke vraagstukken. Economie, duurzaamheid en sociale samenhang spelen hierbij een rol.

2.3 voor en door inwoners

Omdat het erfgoed deel uit maakt van de samenleving en het erfgoedbeleid wordt opgesteld vóór de samenleving zijn inwoners betrokken bij de totstandkoming van het erfgoedbeleid. De verschillende historische verenigingen hebben een waardevolle bijdrage geleverd aan de inventarisatie en selectie van het erfgoed, waardoor er een compleet beeld is ontstaan van het Steinse erfgoed.

2.4 doel van erfgoedbeleid

Het doel van deze nota is het formuleren van de gewenste toekomstige situatie en ontwikkelingen op het gebied van cultuurhistorisch erfgoed. In deze beleidsnota komt tot uiting op welke wijze deze doelstelling wordt gerealiseerd. Tevens geeft de nota antwoord op de vraag welke middelen (instrumenten, mensen en geld) op welk moment worden ingezet om de gewenste doelstellingen te bereiken.

Hierbij is getracht om een integraal samenhangend geheel aan beleidsuitgangspunten en instrumenten te formuleren, die passen bij de cultuurhistorische kwaliteit, het ambitieniveau en de financiële mogelijkheden van de gemeente.

2.5 leeswijzer

Hoofdstuk 3 bevat een samenvatting van de inventarisatie, selectie en waardering van het Steinse erfgoed. In hoofdstuk 4 is op basis van de ambitie van de gemeente, de landelijke ontwikkelingen en de unieke kwaliteiten van de gemeente een erfgoedvisie met beleidsvoornemens samengesteld. In hoofdstuk 5 zijn deze beleidsvoornemens verder uitgewerkt in een concrete planning, waarin is aangegeven met welke instrumenten de geformuleerde doelstellingen tot uitvoering worden gebracht en welke middelen (mensen en geld) hiermee gemoeid zijn.

Om de omvang van de nota te beperken en de leesbaarheid te bevorderen is gekozen om een aantal onderwerpen onder te brengen in de bijlagen van de nota. Dat betekent overigens niet dat deze niet belangrijk zijn. Ook de bijlagen zijn essentiële bouwstenen waarop dit erfgoedbeleid is gebaseerd.

Allereerst zijn in bijlage 1 de relevante landelijke ontwikkelingen met betrekking tot erfgoedbeleid geïnventariseerd. Bijlage 2 bevat onder de titel “stille getuigen” de ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis van Stein, die is gebruikt om inzicht te krijgen in de karakteristieke kenmerken van de gemeente.

inventarisatie, selectie en waardering van het Steinse erfgoed

Afb. 4 Oude boom bij Terhagen (tegenover huisnummer 4) met een boomkruis

3.1 inventarisatie selectie en waardering

3.1.1 inventarisatie

De inventarisatie van erfgoed heeft plaatsgevonden in de periode van oktober 2016 tot begin 2018. Tijdens de inventarisatie is veelvuldig overleg gepleegd met de diverse historische verenigingen die de gemeente Stein rijk is. De inventarisatie heeft stapsgewijs per kern plaatsgevonden. Na elke inventarisatie ronde is er een informatieavond geweest waarbij de inventarisatieresultaten aan de inwoners en belangstellenden zijn gepresenteerd en met hun zijn besproken. Ook zijn de inventarisatiegegevens op een website ontsloten en bestond de mogelijkheid tot het maken van opmerkingen en aanvullen van de inventarisatie. De participatie van inwoners en historische verenigingen heeft geleid tot een complete en breed gedragen inventarisatie.

3.1.2 selectiecriteria

De Selectiecriteria die voor erfgoed worden gehanteerd, zijn afgeleid van de begripsomschrijving "monument" zoals die sinds 1961 werd gehanteerd in Monumentenwet: "een zaak die van algemeen belang is wegens zijn schoonheid, betekenis voor de wetenschap of cultuurhistorische waarde". Deze begripsomschrijving, die primair bedoeld was voor gebouwen, bevat de (primaire) criteria Schoonheid, Betekenis voor de wetenschap en Cultuurhistorische waarden. Voor de selectie van het Steinse erfgoed is een aantal aanvullende selectiecriteria gehanteerd, die zijn afgeleid van de bovengenoemde primaire criteria. Het betreft o.a. de (historische en huidige) esthetische kwaliteit, beeldbepalend karakter, de ensemble waarde en ruimtelijke context, de gaafheid, de zeldzaamheid, de streekeigen kenmerken, het gebruik van bijzondere materialen, een bijzondere detaillering of bouwtechniek en de plaatselijke geschiedenis. Daarnaast is het van belang in hoeverre een object aansluit bij de kernkwaliteiten van een dorp, gehucht of gebied. Deze selectiecriteria voor gebouwen zijn in de onderstaande tabel verder gespecificeerd.

criteria	waarde vanwege
toenmalige en hedendaagse esthetische kwaliteit	de architectuurhistorisch betekenis in relatie tot de esthetische kwaliteit van het ontwerp; is de architectuur of oorspronkelijke opzet bewaard gebleven?
beeldbepalend	het object is ruimtelijk bepalend c.q. markant voor de omgeving
ensemble waarde of ruimtelijke of structurele samenhang met bebouwde omgeving of landschap	de betekenis van het object als onderdeel van de historische nederzettingsstructuur of vanwege de historisch-ruimtelijke relatie met de directe omgeving waarbij het object deel uit maakt van een gebied waarvan de wegen, verkaveling, bodem- en groenstructuren een oorspronkelijke indruk wekken of veranderingen hebben ondergaan waarbij het oorspronkelijke beeld herkenbaar is gebleven
gaafheid	de (architectonische) gaafheid van het object. Het object heeft veranderingen ondergaan waarbij het oorspronkelijke beeld herkenbaar is gebleven
zeldzaamheid	Het gaat bij erfgoed vaak om zeldzaamheid op basis van ouderdom. Hoe ouder hoe minder zeldzamer. het bijzondere materiaalgebruik, de bijzondere detaillering of bijzondere ornamenten
streekeigen kenmerken	de typologische, functionele, bouwtechnische en (architectuur)historische kenmerken van het streekeigen bouwen en gebruik; betreft over het algemeen agrarische bebouwing en streekeigen materialen, zoals leemvakwerk, mergel etc.
plaatselijke uiting architectuurstroming	een plaatselijke uiting van een belangrijke (landelijke) architectuurstroming of bouwtechniek.

uiting plaatselijke geschiedenis	de betekenis voor de plaatselijke geschiedenis als uitdrukking van een culturele sociaal-economische, bestuurlijke of geestelijke ontwikkeling. heeft het gebouw een bijzondere functie gehad of heeft er een bijzonder persoon gewoond?
Aansluiten bij kernkwaliteit kern	Iedere kern heeft zijn specifieke historie en kenmerken, waardoor de kern zich onderscheidt van overige kernen. Erfgoed dat past binnen deze kenmerken heeft een voorkeur bij selectie.

Alhoewel de bovenstaande criteria zijn bedoeld voor de selectie van gebouwen zijn de criteria met enkele differentiaties ook toepasbaar voor ander erfgoed, zoals historische nederzettingsstructuren, groen, landschap, etc. Voor het groen erfgoed zijn aanvullend natuurwaarde en deontologische waarde van belang.

3.1.3 waardering

Bij de waardering van erfgoed is over het algemeen gewerkt met drie categorieën:

- Zeer waardevol
- Waardevol
- Vrij waardevol

De categorie zeer waardevol betreft monumentaal erfgoed. De categorie waardevol is beeldbepalend erfgoed terwijl de categorie vrij waardevol als beeld- of ruimtelijk ondersteunend moet worden aangemerkt. De niet benoemde objecten en elementen hebben geen specifieke waarde.

Afb. 5 Het Woodhengemonument bij de Koegrienddijkweg te Meers. De bomenstammen (sommige zijn tussen de 1400 en 1700 jaar oud) zijn gevonden bij ontgrindingswerkzaamheden

3.2 nederzettingsstructuren

3.2.1 inleiding.

In bijlage 2 zijn de ontwikkelingen van de verschillende kernen beschreven. De historische kernen van Elsloo en Urmond zijn vanwege hun bijzondere historische ruimtelijke structuur en karakteristiek aangewezen tot rijksbeschermden dorpsgezichten. De begripsomschrijving van stads- of dorpsgezichten luidt: “groepen van onroerende zaken die van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang dan wel hun wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde en in welke groepen zich één of meer monumenten bevinden”.

Wanneer door het rijk een stads- en dorpsgezicht is aangewezen, moet de gemeente een bestemmingsplan vaststellen om de bescherming van dit gezicht te waarborgen. De aanwijzing op zich zelf heeft geen beschermde werking. De aanwijzing heeft dan ook het karakter van het opplakken van een etiket dat aangeeft dat met het gebied voorzichtig moet worden omgesprongen.

Rijksbeschermden gezichten zijn, even als rijksmonumenten, door het rijk aangewezen omdat deze van nationaal cultuurhistorisch belang worden geacht. Echter ook niet door het rijk aangewezen historische bebouwingsstructuren kunnen echter wel van lokaal belang zijn. Dit geldt voor historische kernen en linten waarvan de oorspronkelijke structuur en het karakter voor een (groot) deel nog herkenbaar.

3.2.2 waardering

tijdslagen

Voor de gemeente Stein maken we onderscheid tussen tweetal tijdslagen die gaaf bewaard zijn gebleven en van belang zijn voor de ontwikkelingsgeschiedenis van de gemeente. Het betreft:

Gebieden met een (laat) middeleeuwse agrarische structuur en karakteristiek

- Dit zijn gebieden waarbij de middeleeuwse structuur, het karakter en de historie nog herkenbaar en voelbaar aanwezig is. Het betreft o.a. de kernen van Catsop; in Stein Keereind, de kern rond kerk en een deel van Houterend; de oude kernen Klein en Groot Meers; Maasband en in Berg a/d Maas de Berger Maasstraat, Kerkstraat en Julianastraat. Sommige van deze gebieden hebben een latere veranderingen en verdichting ondergaan, waardoor de intrinsieke waarde van het gebied in enige mate is aangetast. Dit is tot uitdrukking gebracht in de waardering van de verschillende gebieden.

Gebieden die verband houden met de mijnbouw met oorspronkelijke structuur en het karakter

- Vanaf ca 1930 heeft het grondgebied van Stein grote veranderingen ondergaan als gevolg van de opening van de nabijgelegen Mauritsmijn. Arbeiders moesten worden gehuisvest en infrastructuur werd aangelegd. In een aantal gebieden hiervan is de oorspronkelijke opzet en structuur behouden gebleven. Omdat de mijn een belangrijk onderdeel van de Steinse geschiedenis vormt is het wenselijk om ook aandacht te besteden aan deze periode en gebieden.

werkwijze

Voor de inventarisatie en sectie van historische nederzetting zijn primair historische kaarten bestudeerd. Het betreft de kadastrale minuutkaarten uit het begin van de 19e eeuw, de topografische kaart van 1850 en topografische kaarten uit de 20e eeuw. Vervolgens zijn de gebieden bezocht en in samenhang met de bebouwing gewaardeerd.

waarden

In oorsprong bestond de gemeente Stein uit een agrarische gemeenschap met dito kernen. De agrarische oorsprong en het karakter is nog op vele plaatsen in min of meerdere plaatsen herkenbaar aanwezig. Deze gebieden zijn in cultuurhistorische zin van belang vanwege de sociaal-economische ontwikkeling die verband houdt met de agrarische geschiedenis van de verschillende gebieden.

Vaak is er sprake van een bijzondere samenhang tussen historische agrarische functies, de schaal en de verschijningsvorm van bebouwing, wegen, groenvoorziening en open ruimten. De gebieden hebben een bijzondere beeldkwaliteit vanwege de streekeigen bebouwing en inrichting. Het betreft bebouwing met streekeigen materialen en bouwwijzen en streekeigen beplantingen en groenelementen etc.

In de eerste helft van de 20^e eeuw veranderde het agrarische landschap drastisch. De opening van de staatsmijn Maurits betekent een keerpunt in de ruimtelijke ontwikkeling van de gemeente Stein. De komst van de mijnen had met name gevolgen voor de infrastructuur, zoals bijvoorbeeld het Julianakanaal waarvoor het westelijke deel van Elsloo moest verdwijnen en elders werd teruggebouwd. Ook had de komst van de mijnen de bijbehorende infrastructuur een behoorlijke expansie van de kern Stein tot gevolg. De gebieden die in deze periode zijn ontstaan zijn van belang vanwege de sociaal-economische ontwikkelingen die verband houden met de steenkoolwinning en de komst van de Staatsmijn Maurits.

Daar waar in Elsloo de herbouw en expansie met name plaats vond langs bestaande wegen, werden in Stein ook nieuwe wijken aangelegd. De nieuwbouw langs bestaande wegen is van belang vanwege de architectonische kwalitatief hoogwaardige interbellum architectuur met een grote verscheidenheid.

In tegenstelling tot Geleen, Sittard en de Oostelijke mijnstreek kent Stein, met uitzondering van de Belboom en Nieuwdorp, geen echte mijnkolonies. De uitbreidingswijken die vanwege de mijnbouw zijn ontstaan zijn van belang vanwege ruimtelijke, functionele kwaliteiten, op basis van een herkenbaar stedenbouwkundig concept.

De waarde van dergelijke gebieden is afhankelijk van de herkenbaarheid en gaafheid van de oorspronkelijke historisch-ruimtelijke structuur, de bebouwing en (functionele) opzet als geheel. Ieder gebied heeft uiteraard in de loop der tijd veranderingen ondergaan. De waardering is derhalve afhankelijk van de mate in hoeverre de oorspronkelijke structuur en het oorspronkelijke beeld herkenbaar is gebleven. De gaafheid vanuit historisch ruimtelijk, stedenbouwkundig, functioneel of landschappelijk oogpunt bepaald over het algemeen ook de zeldzaamheid van een gebied. Daar waar andere gebieden hun historische karakter hebben verloren is het hier bewaard gebleven.

Reed beschermde gezichten Elsloo en Urmond

De gemeente Stein kent een tweetal rijksbeschermde gezichten, Elsloo en Urmond. Urmond is van rijksbelang vanwege de compacte stedelijke bebouwingsstructuur als belangrijke versterkte havenplaats.

Afb. 6 Achter de boerderij in Catsop zijn veelal nog huisweiden aanwezig welke zijn omzoomd met meidoornhagen en voorzien van hoogstamfruitbomen.

Afb. 7 Zicht op de historische bebouwing aan de Maasberg gelegen in het rijksbeschermd dorpsgezicht van Elsloo.

Elsloo is van rijksbelang vanwege de agrarische lintbebouwing en schilderachtige ligging in de helling van het Maasdal en de combinatie met het Maasvaart (waarvan het Schippershuis het belangrijkste relict vormt) en huidige kasteel (voormalige Panhuis, brouwerij).

In Elsloo hebben wij aansluitend aan het beschermd gezicht nog een deel van de Raadhuisstraat als zeer waardevol aangemerkt vanwege de nog aanwezige huisweiden, die het agrarische karakter ondersteunen en de begin 20^e -eeuwse bebouwing (waaronder het voormalige gemeentehuis) aan de oostkant van de Raadhuisstraat.

In Urmond is, aansluitend aan het beschermd gezicht, het gebied dat de zuidelijk stijlrand (die onderdeel was versterkte vestiging) alsmede een deel van de Beekstraat en de Bergstraat (die onderdeel zijn van de historische structuur en waar de historisch bebouwing nog deels aanwezig is) omvat als zeer waardevol aangemerkt. Ook in het gebied tussen de Brugstraat en Oude Poort (voorheen eveneens gelegen in de versterkte nederzetting) is de historische structuur en bebouwing nog bewaard gebleven. Dit gebied is als waardevol aangemerkt.

Catsop

Het gebied waar de agrarische ruimtelijke structuur en het karakter het best bewaard is gebleven is Catsop. Het gaat daarbij niet alleen om de historische boerderijen, wegen en de Dries, maar ook om de historische inrichting van de erven. Aan de achterzijde van vele boerderijen zijn de huisweiden, omzoomd met meidoornhagen en voorzien van hoogstamfruitbomen bewaard gebleven. In de overige kernen en gehuchten is dat vanwege de verdichting van de bebouwing veelal niet meer het geval.

Elsloo

Behoudens de als rijksbeschermd gezicht aangewezen oorspronkelijke kern kent Elsloo nog meer waardevolle gebieden. In het gehucht Terhagen bij Elsloo, dat dateert van vóór 1800, is de historische agrarische structuur eveneens nog redelijk herkenbaar. Dit gebied is als waardevol aangemerkt.

Het westelijke deel van de Stationsstraat, oorspronkelijk een veedrift en later verbinding met de gemeente Beek, bevat begin 20^e eeuw enkele verspreide boerderijen. Met de aanleg van het kanaal in de jaren '30 werd langs deze weg architectonische kwalitatief hoogwaardige woningen met een grote architectonische verscheidenheid gerealiseerd. Dat geldt eveneens voor het oostelijke deel van de Stationsweg, De Heirstraat en de Julianastraat. De oorspronkelijke bebouwing en het oorspronkelijke karakter is redelijk goed bewaard gebleven. Om deze reden zijn deze gebieden als waardevol aangemerkt.

Afb. 8 Overzichtskartaal met waardevolle gebouwde ensembles c.q. waardevolle dorpsgezichten.

Maasband en Meers

Meers bestaat oorspronkelijk uit twee afzonderlijke delen, Klein Meers en Groot Meers, met noord-oostelijk hiervan het gehucht Veldschuur. Deze bebouwingsclusters dateren van vóór 1800. Ook hier zijn de historische agrarische structuur in relatie tot het Maaslandschap met dijken en uiterwaarden nog redelijk herkenbaar. Dat geldt eveneens voor de kern Maasband. Deze gebieden zijn als waardevol aangemerkt.

Stein

In de historische kern van Stein zijn drie gebieden als zeer waardevol aangemerkt. Het betreft allereerst de structuur in de nabijheid van de kerk, waarvan het vermoeden bestaat dat het een vluchtburcht was, samen met de aangrenzende straten, Houterend, de Steeg, de Kruisstraat (gedeeltelijk), de Valderstraat en de Kelderstraat. In dit gebied is de oorspronkelijke agrarische structuur nog herkenbaar. Dat geldt eveneens voor het historische agrarische bebouwingslint Keerend. De omgeving van het kasteel, met economiegebouwen (de voormalige molen) en het kasteelpark (met begraafplaats) vormt eveneens een zeer waardevol ensemble. De wijk Belboom nabij het Steinerbos is een van de twee mijnkoloniën die Stein rijk is. De wijk is opgezet volgens het stedenbouwkundige en architectonische concept van een tuindorp, dat de basis vormde voor vele mijnwerkerswijken in de oostelijke en westelijke mijnstreek. De bebouwing in het gebied heeft bijzondere stedenbouwkundige opzet en architectonische kenmerken die voortkomen uit de uit de tuindorp-architectuur zoals deze door de vereniging "Ons Limburg" werd gebest. Van soortelijke woningen zijn er meerdere in de mijnstreek gerealiseerd. Ook dit gebied is aangemerkt als zeer waardvol ensemble.

Nieuwdorp is een van de laatste mijnkoloniën die in Limburg werd gerealiseerd. De kolonie die is gebouwd op het voormalige kamp (gezamenlijke landbouwgronden) van Stein, werd direct na de oorlog gerealiseerd door de Staatsmijn Maurits. De wijk heeft de opzet van een tuindorp. Vanwege het gebrek aan bouwmaterialen werden de ca tweehonderd (semi-permanente) woningen gebouwd in één bouwlaag en met alternatieve bouwmaterialen die later vervangen zijn. Nieuwdorp is als laatste mijnkolonie van Limburg en vanwege de stedenbouwkundige structuur aangemerkt als waardevol gebied.

Berg aan de Maas

Tot slot is de historische lintbebouwing van Berg aan de Maas als waardevol gebied aangemerkt. Ook hier is de agrarische oorsprong van het gebied nog herkenbaar en redelijk gaaf bewaard gebleven. Daarnaast is de ruimtelijke relatie van de lintbebouwing met de oude veerlocatie van cultuurhistorische waarde.

Afb. 9 Het Wilhelminaplein in Stein is een van de oudste delen van Stein. Wilhelminaplein maakt deel uit van structuur in de nabijheid van de kerk waarvan het vermoeden bestaat dat het een vluchtburcht was.

Afb. 10 Grote straat 61 te Meers, een van de oudste panden van Meers. De verhoging is een oud dijkfragment

Afb. 11 Nattenhover Koestraat 16 te Nattenhoven, omstreeks 1925 gemoderniseerde boerderij met oude schuur

Afb. 12 Berger Maasstraat 8 in Berg aan de Maas,

Afb. 13 Koningstraat 14 te berg aan de Maas

Afb. 14 Julianastraat 33 en 35 in Berg aan de Maas, voormalige langgevelboerderijen

Afb. 15 Brugstraat 11 te Urmond; in de gevel zijn nog sporen aanwezig van de laat middeleeuwse ramen

3.3 gebouwen

3.3.1 inleiding

Van oudsher was de focus van monumentenzorg gericht op gebouwde monumenten. Daarom spreken deze, als het gaat om erfgoed, ook het meest tot de verbeelding van de inwoners. Voor de definitie en selectiecriteria voor gebouwde monumenten wordt korthedshalve verwezen naar paragraaf 3.1.

Naast, die door het rijk zijn aangewezen omdat ze van nationaal cultuurhistorisch belang worden geacht, is er een groot aantal gebouwen die op lokaal niveau van belang worden geacht vanwege de aanwezige monumentale waarden. Het betreft gebouwen die een weerspiegeling zijn van de ontwikkelingsgeschiedenis van de gemeente en bijdragen aan de identiteit van de omgeving.

3.3.2 waardering

tijdslagen

Voor wat betreft gebouwen is aansluiting gezocht bij de kernkwaliteiten van de verschillende kernen en gebieden. Daarnaast is onderscheid gemaakt tussen de van oudsher aanwezige agrarische gebouwen en de bebouwing die verband houdt met de komst van de mijnen. De agrarische bebouwing kent meerdere tijdslagen, terwijl de bebouwing die verband houdt met de komst van de mijnen met name de periode 1930-1950 bestrijkt.

agrarische gebouwen

- Voor wat betreft de agrarische gebouwen is er sprake van verschillende tijdslagen. Vanuit de historie bestaat de agrarische bebouwing van Stein vooral uit langgevelboerderijen die haaks op de weg waren gesitueerd, met aan de weg het woongedeelte en hierachter de stallen en schuur. Vanuit de langgevelboerderijen, ook wel bekend als dwarshuis ontstonden L-vorming boerderijen. Stein kent veel van dit soort agrarische gebouwen, vaak keuterboerderijen.
- De boerderijen van rijkere boeren ontwikkelden zich reeds in de middeleeuwen tot U-vormige boerderijen, die uiteindelijk ook aan de voorzijde gesloten werden, waardoor de carré-boerderij ontstond. Oorspronkelijke waren de boerderijen opgetrokken uit vakwerk met leemvullingen en de rijkere boerderijen uit mergel en (ook vanwege de aanwezige klei) uit baksteen. In de loop der jaren zijn ook de meeste vakwerkboerderijen in fases versteend.
- Vanaf het einde van de 19e eeuw vonden ingrijpende verbeteringen in de landbouw en veeteelt plaats. Deze verbeteringen hadden ook gevolgen voor de bouw en inrichting van nieuwe boerderijen waarvan ook enkele voorbeelden in Stein aanwezig zijn.

gebouwen die verband houden met de mijnbouw

- Vanaf circa 1930 heeft het grondgebied van Stein grote veranderingen ondergaan als gevolg van de komst van de nabijgelegen Mauritsmijn. Er werden met name woningen gebouwd, waarbij vooral in de jaren '30 sprake was van een hoge architectonische kwaliteit en verscheidenheid. Behoudens woningen werden als gevolg van de hoogconjunctuur van de mijnen ook andere bijzondere gebouwen gebouwd, zoals o.a. het havengebouw in Stein

werkwijze

De inventarisatie en sectie van gebouwen heeft in samenhang met de historische nederzetting plaatsgevonden. Hiervoor zijn primair historische kaarten bestudeerd. Het betreft de kadastrale minuutkaarten uit het begin van de 19e eeuw, de topografische kaart van 1850 en topografische kaarten uit de 20e eeuw. Vervolgens zijn de gebouwen bezocht en samen en in samenhang met de nederzettingsstructuren geëvalueerd.

waarden

In totaal zijn aan de hand van de selectiecriteria circa 550 gebouwen geselecteerd. Daarvan zijn circa 100 gebouwen aangemerkt als zeer waardevol (gemeentelijk monument), ca 200 gebouwen aangemerkt

Afb. 16 Oude pand (<1800) Grotestraat 31 te Urmond, dat omstreeks 1900 werd gemoderniseerd en de huidige uitstraling kreeg

Afb. 17 Grote straat 63 te Urmond, voormalige school en kostervoning behorende tot de Hervormde Kerk.

Afb. 18 Voormalige boerderij Kelderstraat 5 te Stein, gemoderniseerd in 1923

Afb. 19 Woonhuis Houterend 95 te Stein, met neo-classicistische stijlkenmerken uit 1925

Afb. 20 Het havengebouw en de hijskraan in de haven van Stein

Afb. 21 Vakwerk schuur (<1800) achter Raadhuisstraat 19 te Elsloo

als waardevol (beeldbepalend pand) en circa 250 gebouwen aangemerkt als vrij waardevol (beeldondersteunend pand).

zeer waardevolle gebouwen

De circa 100 zeer waardevolle gebouwen zijn in hoge mate gaaf en authentiek. Deze gebouwen zijn in hun geheel beschermenswaardig.

waardevolle gebouwen

De circa 210 waardevolle gebouwen hebben een mindere mate van gaafheid en authenticiteit dan de zeer waardevolle gebouwen. Vaak zijn de oorspronkelijke ramen vervangen of is de indeling van de ramen gewijzigd. De architectuur, gevelindeling en gevelornamenten zijn over het algemeen wel gaaf bewaarde gebleven en als zodanig in cultuurhistorische zin van belang.

vrij waardevolle gebouwen

De circa 250 vrij waardevolle gebouwen zijn met name beeld- of ruimtelijk ondersteunend. Deze gebouwen zijn met name van belang vanwege ruimtelijke aspecten, de situering, afmeting en richting van de bouwmassa, die bijdraagt aan de beleving van de (historische) nederzettingsstructuur.

bouwhistorische verwachting

Op basis van de kadastrale minuutkaart weten we welke bebouwing begin 19^e eeuw reeds aanwezig was. Ook kunnen we op basis van uiterlijke kenmerken zien of een pand een oude kern heeft. Van de bovenstaande panden zijn er circa 240 panden die vermoedelijk nog een oudere kern hebben en waarin bijvoorbeeld oude kelders, schouwen of constructieonderdelen, zoals balklagen of oude kapconstructies nog aanwezig zijn.

Een lijst met geselecteerde gebouwen is als bijlage 3 aan deze nota toegevoegd.

Afb. 22 Voormalige gemeentehuis aan de Raadhuisstraat in Elsloo

Afb. 23 Voormalige burgemeesterswoning, Villa het Kabinetje aan de Julianastraat te Elsloo

Afb. 24 Spoorbrug bij Terhagen te Elsloo

Afb. 25 Op de Dries 31 te Catsop

Afb. 26 Kapel aan de Kaak te Elsloo

Afb. 27 Oude boom met kastkapel Catsop

Afb. 28 Gevelkruis (rijksmonument) Meers

Afb. 29 Waterpomp Berg a/d Maas

3.4 klein gebouwd erfgoed

3.4.1 inleiding

Naast woningen, boerderijen en andere gebouwen is er ook klein gebouwd erfgoed dat van waarde is. Het betreft kruisen en kapellen maar ook andere kleine gebouwde elementen zoals tuinmuren, straatmeubilair (o.a. pompen), bakhuisjes, etc.

3.4.2 waardering

Stein kent veel kruisen en kapellen. De meeste kruisen en kapellen zijn opgericht door buurtgemeenschappen en worden door heemkundige verenigingen, stichtingen of vrijwilligers onderhouden. Dit geldt ook voor andere kleinere landschapselementen en historische relictten, zoals beeldjes, gevelstenen, gedenkstenen etc. Over het algemeen hebben dit soort objecten een hoge geschiedkundige waarde en zijn ze beeldbepalend voor de omgeving. Ze vormen een belangrijk onderdeel van het cultuurhistorische erfgoed en Limburgse landschap. Een beperkt aantal van deze objecten heeft ook monumentale waarde die selectie van deze objecten rechtvaardigen.

tijdslagen

Ook voor wat betreft dit klein erfgoed is aansluiting gezocht bij de kernkwaliteiten van de verschillende kernen en gebieden. Ook hier is er sprake van verschillende tijdslagen, alhoewel deze tijdslagen in mindere mate zichtbaar zijn.

werkwijze

De basis voor de selectie van het klein erfgoed wordt gevormd door de inventarisatie van de Werkgroep Kleine Monumenten. Voorts heeft in samenhang met gebouwen, historische nederzetting en landschap een aanvullende inventarisatie plaatsgevonden.

waarden

In totaal zijn aan de hand van de selectiecriteria 59 objecten geselecteerd. Daarvan zijn 20 kleine gebouwde objecten aangemerkt als zeer waardevol (gemeentelijk monument), 22 kleine gebouwde objecten aangemerkt als waardevol (beeldbepalend) en circa 17 kleine gebouwde objecten aangemerkt als vrij waardevol (beeldondersteunend).

De zeer waardevolle kleine gebouwde objecten zijn in hoge mate gaaf en authentiek. De overige waardevolle en vrij waardevolle kleine gebouwde objecten hebben een mindere mate van gaafheid, authenticiteit, ouderdom en zeldzaamheid. Zo zijn bijvoorbeeld houten kruisen vaak vervangen door nieuwe exemplaren. Al deze objecten zijn in hun geheel beschermenswaardig.

Een lijst met geselecteerde kleine gebouwde elementen is als bijlage 4 aan deze nota toegevoegd.

3.5 groen- en landschap

3.5.1 inleiding.

De gemeente Stein ligt in het noorden van het Zuid-Limburgse heuvelland en betreft een krijt- en lössgebied doorsneden door het rivierdal en de terrassen van de Maas. De landschapselementen met hun vegetatie hangen samen met de klei-, löss- en zandbodems. Opvallende landschappen van Stein zijn de plateau's, de holle wegen, de hellingbossen met bronnen, de beekdalen en de rivieroeveren. Ze zijn bepalend voor de nederzettingsgeschiedenis en de ligging van groenelementen in de verschillende tijdslagen. Voor wat betreft de inventarisatie en waardering van groen is er onderverdeling gemaakt in:

landschapsgebieden

Landschapsgebieden zijn nog herkenbare historische geografische gebieden waarvan de historische structuur bewaard is gebleven. De verschillende landschapsgebieden bevatten een of meer landschapselementen die zijn ingebed in hun omgeving.

landschapselementen

Landschapselementen zijn duidelijke begrensde delen van een landschapsgebied die met bomen en/of struiken zijn begroeid. Het betreft een bos, bosje, houtwal, heg, laan, park, begraafplaats, boomgaard e.d.

bomen of struiken

De bomen en struiken die zijn geïnventariseerd en gewaardeerd zijn over het algemeen zeer bijzondere en zeldzame (groepen van) bomen, struiken. Ze zijn meestal onderdeel van landschapselementen, zoals o.a. oude vechtheffen, oude zeldzame zwarte populieren, oude hakhoutsloven

Afb. 30 Rij van oude knot-haagbeuken op een wal-talud: autochtone haag-beuken uit de tijdslaag van vóór 1850 (Koestraat, Kerensheide), een oude landweer).

3.5.2 waardering

tijdslagen

Daarnaast is er bij de inventarisatie van groen- en landschapselementen onderscheid gemaakt tussen de verschillende tijdslagen. Als de oudste tijdslaag benoemen we de periode vóór ca. 1850, het pre-industriële landschap. Voor het bepalen van de oudste periode van landschapselementen (vóór 1850) geeft de topografische kaart van rond 1850 een eerste indicatie. Bij deze oudste tijdslaag zijn zowel de cultuurhistorische waarde, de natuurwaarde en de genetische waarden van de bomen en struiken van belang. In de jongere periode ca. 1850-1970 zijn vooral cultuurhistorische waarden van belang.

Vóór 1850 gaat het om de begroeiingen van de holle wegen, beekdalen, hellingbos en de oude beplantingen van heggen, houtwallen en soms individuele markante bomen binnen het agrarische gebied. Na 1850 zijn met name beplantingen van pleinen, boomgaarden, lanen, straten, wegen, erven en parken van cultuurhistorische betekenis. Vaak zijn beide tijdslagen aanwezig. Bij de inventarisatie en waardering ligt het accent op cultuurhistorische waarden van de landschapselementen met de bomen en struiken. Die gaan uiteraard veelal samen met natuurwaarden.

werkwijze 1*

Voor de waardering van groen- en landschap zijn een aantal factoren en kenmerken van belang. Allereerst is de geomorfologische basis bepalend voor de aard van het landschap en de plaats waar nederzettingen ontstaan. De historisch-geografische onderlegger met de aard van de dorpen en buurtschappen, de perceelsvormen en grondgebruik zijn de basis voor de landschapselementen. De aard van het perceel en de perceelscheidingen, erf-, akker- of graslandgrenzen, wallen, sloten, waterlopen, steilhellingen en holle wegen. Daarna wordt verder ingezoomd op het groen zelf. Betreft het een houtwal, houtsingel, laan, heg, bosstrook of bos. Van belang is vervolgens om de aard van de beplanting te bepalen b.v. een heg langs een akker of aan de bovenrand van een holle weg, bomen op een wal of onder op het talud. Vervolgens komt het (cultuur-) historische beheer aan de orde: betreft het opgaande bomen, hakhout, knotbomen, al dan niet gevlochten heggen e.d. Tenslotte is gekeken naar de soort boom of struik en soms zelfs ook karakteristieke variëteiten uit oogpunt van cultuurhistorie.

waarden

Veel soorten bomen en struiken hebben cultuurhistorische waarde vanwege het allerhande vroegere gebruik en toepassingen. In de kruid- en struiklaag kunnen soorten voorkomen die indicatief zijn voor een lange voorgeschiedenis zoals bosanemoon, bosviooltje, paarbladig goudveil, tweestijlige meidoorn en viltroos. Soorten zoals tweestijlige meidoorn en viltroos zijn niet of nauwelijks in de handel, zodat ze als oorspronkelijk inheems of autochtoon beschouwd kunnen worden. Zowel vóór als na 1850 kunnen er typische cultivars van gekweekte bomen en struiken voorkomen. In Zuid-Limburg is er echter nog tot ver in de 19^e eeuw inheems plantgoed gebruikt, zoals van zomerlinde en ruwe iep.

Afb. 31 Een oude vlechthaag bij Meers

Afb. 32 Zeldzame autochtone viltroos (bij Meers).

¹ Zie voor uitvoerige werkwijze: Maes (red.), 2013; Maes, 2016

Afb 33 en 34 Links zeldzame oude cultivar van een treurwilg, waarschijnlijk de Franse treurwilg, *Salix x sepulchralis* 'Salamonii' (kasteelpark Elsloo), Rechts een monumentale boom van een oude kloon van een Canadapopulier: *Populus canadensis* 'Serotina' (bij Meers).

Deze hebben soms nog een genetische verwantschap met de 'wilde' bomen van vroeger en zijn soms nog verwant aan genetisch materiaal uit bestaande oude boskernen en houtwallen. Er kunnen ook allerlei exoten, sierbomen en heesters tot de cultuurhistorische waarden gerekend worden zoals Robinia's, Canadapopulieren, oude hazelaarrassen, hoogstam fruitbomen en seringgen. Ze hebben dan een bepaalde ouderdom en behoren tot een cultuurhistorische waardevolle plek, een laan, gebouw of ensemble.

Beeldondersteunende elementen van na 1945

Een apart aandachtspunt vormt de jongere generatie bomen en heesters zoals in de nieuwere naoorlogse wijken en de beplanting langs het Julianakanaal. Grote delen van de nieuwere woonwijken in Elsloo, Stein en Urmond dateren van na 1945 en later. Sommige beplanting is inmiddels een halve eeuw of meer oud en bomen kunnen voor deze tijdslaag karakteristiek zijn. Ze zijn zeer beperkt in de inventarisatie meegenomen maar kunnen in de toekomst als cultuurhistorisch of beeldbepalend opgevat worden. Sommige, vaak toevallige, bijzondere en zeldzame bomen hebben dendrologische waarde, zoals een lampionboom (*Koelruiteria paniculata*), een Kaukasische linde (*Tilia dasystyla* subsp. *caucasica*) of de eenstijlige meidoorn met gevulde bloemen (*Crataegus monogyna* 'Albo-plena').

Afb. 35 Gevuldbloemige eenstijlige meidoorn bij Berg. Het is een cultivar uit 1700.

Afb. 36 en 37 De Kaukasische linde met opvallend getande bladeren; hoek Nieuwstraat--Boomgaardstraat te Stein.

Maar ook minder zeldzame boomsoorten en variëteiten zijn karakteristiek voor de periode na 1945 zoals de smalkronige haagbeuken, lindesoorten, roodbladige esdoorns en platanen. De jongere tijdslaag is met dit cultuurhistorisch onderzoek en cultuurhistorische waardering nagenoeg buiten beschouwing gelaten. Alleen een drietal plantsoenen in de nieuwere wijken van Stein, uit de periode 1965-1970, met nog een deel van de oorspronkelijke beplanting is bij de inventarisatie opgenomen.

Het Julianakanaal dat rond 1938 in gebruik werd genomen, wordt begeleid door een strakke beplanting van Canadapopulieren en grauwe abelen, met een landschappelijke en beeldbepalende waarde. De populieren van ca. 20 à 40 jaar oud, betreffen inmiddels een tweede of derde generatie waarmee hun huidige cultuurhistorische betekenis gering is. De honderden maretakken in de kronen vertegenwoordigen een belangrijke natuurwaarde.

Afb. 38 Twee generaties Canada-populieren langs het Julianakanaal bij Elsloo (ca. 1980 en latere inboet). De vele maretakken in de boomkronen hebben natuurhistorische waarden.

De soorten bomen en struiken als cultuurhistorisch erfgoed

Vooraf in het landelijke gebied wisten mensen vroeger kwaliteiten van bomen en struiken goed te benutten. Afgaande op de vele voorwerpen die in musea bewaard zijn gebleven en door archeologen worden opgegraven, was er een grote kennis van de kwaliteiten van hout, bast, schors, blad, bomen en vruchten van veel soorten houtige gewassen. Brandhout was als energiebron onontbeerlijk, maar er was ook allerlei geriefhout nodig voor onder meer afrasteringen, wandconstructies en gereedschappen. Specifieke houtsoorten werden geselecteerd voor molenonderdelen, wagenwielen en klompen. De bast leverde vezels voor kleding, netten en touw. De schors van met name eiken was een basis voor looistof. Hout van allerlei soorten was meer en minder geschikt voor houtskool. Bladvoer van bomen, vooral van es, haagbeuk, linde en iep, was uiterst waardevol in periodes van lange winters. We zien het historische gebruik ervan terug in het beheer van knotbomen en hakhoutbomen. Hoogstamfruit is als cultuurhistorisch erfgoed bekend.

De periode vóór 1850, van ca. 1450-1850, wordt wel de 'Kleine IJstijd' genoemd. Een periode van ijspret, maar ook van veel zorgen om het vee de winter door te krijgen. Blad- en takvoer van bomen waren een noodzakelijk onderdeel van het boerenbedrijf. Bloemen en vruchten leveren honing, thee, medicijnen en voedsel. Soorten bomen en struiken zijn daarmee cultuurhistorische parameters. Verlies van soorten uit bossen, bosranden, houtwallen, en hagen zijn daarom ook verlies van cultuurhistorie.

Onder de cultuurhistorische waardevolle bomengroep komen vaak essen voor. Ook in de gemeente Stein is sprake van de essentaksterfte in meer en mindere mate. Bij de cultuurhistorische inventarisatie is geen rekening gehouden met de vitaliteit van de bomen.

Voor meer informatie over de inventarisatie en waardering van groen en landschap wordt verwezen naar bijlage 5.

Afb. 39 Een hoog opgesnoeide knot-es (houtwal).

Afb. 40 Snoeilindes bij Bokkenrijderskapel van Urmond

3.6 infrastructuur

3.6.1 inleiding

In bijlage 2 zijn de ontwikkelingen van het landschap en de kernen beschreven en is ook de ontwikkelingsgeschiedenis van de infrastructuur aan de orde gesteld. Onder infrastructuur wordt in dit verband niet alleen wegen verstaan, maar ook waterlopen, dijken, landweren en veedriften. De situering van wegen en andere infrastructuur heeft een directe relatie met het landschap en voor een deel komt de waardevolle infrastructuur ook overeen met waardevolle landschapselementen, zoals bijvoorbeeld holle wegen en restanten van landweren.

3.6.2 waardering

werkwijze

De basis voor de inventarisatie van oude wegen wordt gevormd door de landschapsgeschiedenis die in bijlage 2 is aangegeven. Ook de kadastrale minuutkaart uit het begin van de 19^e eeuw vormt een goede basis voor inventarisatie van de infrastructuur. De wegen die op deze kaart staan aangegeven zijn in de loop van de middeleeuwen ontstaan.

tijdslagen

Ook voor wat betreft de infrastructuur is er sprake van een aantal tijdslagen. De oudste weg liep in de helling van het Maasdal. Naar mate het Graetbos verder in oostelijke richting werd ontgonnen, ontwikkelde zich ook het wegenstelsel, in eerste instantie dwars op lintdorpen die evenwijdig liepen aan de Maas. Later ontstonden op het plateau ook wegen evenwijdig aan de Maas, waarbij o.a. oude landweren de functie van veedrift kregen en zich later ontwikkelde tot wegen. Het is echter moeilijk aan te geven welke wegen op welk moment zijn ontstaan. Voorts is een deel van de oude infrastructuur opgegaan in nieuwbouwwijken of doorsneden door nieuwe wegen en als zodanig niet meer herkenbaar en beleefbaar.

waarden

Voor wat betreft de selectie en waardering van de historische infrastructuur gaat het met name om wegen, waterlopen, dijken, landweren en veedriften die nog in zekere mate gaaf bewaard zijn gebleven of als zodanig herkenbaar zijn.

Wegen en paden

Als meest waardevol gelden de oudste wegen. Dit is o.a. de oudste weg door de helling van het Maasdal, in feite niet meer dan een voetpad, waarover lastdieren achter elkaar werden geleid. Van deze weg is ten westen van Terhagen een klein gedeelte bewaard gebleven. Ook van de latere weg van Elsloo naar Stein op de Scharberg is nog een deel bewaard gebleven. Verder zijn de nog aanwezige, van oorsprong middeleeuwse wegen, die op de kadastrale minuutkaart uit het begin van de 19^e eeuw stonden, van waarde. Deze middeleeuwse wegen zijn vooral in de oude dorpskernen bewaard gebleven en nog herkenbaar.

Enkele wegen zijn helaas verdwenen of niet meer herkenbaar. Dat geldt o.a. voor de 14^e-eeuwse Maesweghe, de oostwestverbinding van Antwerpen, via het veer van Berg a/d Maas naar Sittard en verder door naar het Duitse Rijnland. Deze weg werd in de 18e eeuw vervangen door de Bergerweg, met aftakking naar Urmond, die beide wel nog herkenbaar zijn. Ook de uit 14e eeuw daterende noord-zuid gesitueerde heerbaan of heirweg, die destijds ten west van de dorpen liep en waarvan weliswaar wel nog het tracé bestaat maar niet meer herkenbaar is. Dat geldt eveneens voor de latere noord-zuid verbindingen, de oude Postbaan (ca 1750) en de oostelijker gelegen Postbaan (ca 1825).

Naast oude wegen zijn er oude voetpaden die van cultuurhistorische waarde zijn. Het betreft o.a. de Visserspaden naar de Maas in Urmond en de kruiwagenpaden of sjörgskarpaden in Meers.

Afb. 41 De Maaskaart uit 1847 met daarop de oude Maasarm en dijk (blauw) rond Maasband

Afb. 42 De oude Maasarm en dijken rond Maasband is nog zichtbaar in het landschap

Afb. 43 De landweert aan de Koeveldweg te Stein

Afb. 44 De Hoolweg in Stein is een zeer oude holle weg

Afb. 45 Graften aan de Eykskensweg te Catsop

Afb. 46 Graften aan de Sickendaalweg te Catsop

waterlopen en dijken

De belangrijkste waterstroom, de Maas, heeft in het verleden meerdere stromen gekend. Sinds circa 1650 stroomt de Maas door haar huidige bedding. De oude Maasbeddingen zijn in het landschap echter nog zichtbaar en ook nog in de verkaveling van percelen herkenbaar. Dat geldt met name rond de Maasband en in minder mate rond Meers. De oude Maasarmen in het landschap zijn van cultuurhistorische waarde. De benedenloop van beken, met name de Ur, is als gevolg van de aanleg van het Julianakanaal ingrijpend gewijzigd. Hieraan zijn geen cultuurhistorische waarden meer toe te kennen.

In Meers en Maasband zijn nog verschillende oude dijken aanwezig. De oudste van deze dijken is waarschijnlijk de dijk die ten noorden van de Grote straat in Meers loopt en dateert uit ca 1500. De overige nog aanwezige of herkenbare dijken dateren in de basis uit de 17^e en 18^e eeuw. In Urmond is nog een deel van de oude kademuur van de haven bewaard gebleven, dat eveneens van waarde is.

landweer

Van de landweer, die vroeger was bedoeld om de gemeneweiden te scheiden van het Graetbos, zijn nog enkele restanten aanwezig. De meeste restanten zijn van de laatste landweer uit 1875. De landweer ten noorden van Stein, aan de Koestraat is aangewezen tot rijksmonument en daarmee beschermd. Dat geldt niet voor de overige overblijfselen van de landweer: het restant nabij de molen van Urmond, het restant ten zuiden van Nieuwdorp bij Stein, en de twee restanten tussen Stein en Elsloo, waarvan één restant bij de Moordkuil, waarschijnlijk een voormalige schans. Nadat de functie van landweer kwam te vervallen zijn een aantal van de landweren omgebouwd tot veedriften. Deze restanten, die voor een deel ook samenvallen met de groene landschapselementen, zijn waardevolle relictten van de landschapsgeschiedenis van Stein.

veedriften en holle wegen

Vroeger werd het vee in het dorp verzameld om vervolgens naar de gemeneweiden te worden gedreven, welke, al naar gelang de situering van de kern, waren gelegen in de uiterwaarden of richting het Graetbos, later de Greatheide. De veedriften naar de uiterwaarden zijn met de aanleg van het Julianakanaal en vanwege de Grensmaaswerken grotendeels verdwenen. Ook de veedriften richting de Graetheide zijn voor een deel verdwenen of grotendeels niet meer herkenbaar. Deze oude veedriften zijn opgegaan in het wegenstelsel, waarlangs na de aanleg van het Julianakanaal nieuwe bebouwing ontstond.

De veedriften die wel nog herkenbaar zijn, zijn de oude holle wegen, met daarnaast beplanting om het vee te geleiden. Holle wegen treffen we vooral aan rondom het heuvellandschap van Catsop, maar ook op de rand van het plateau, zoals de Hoolweg in Stein. De Hoolweg is echter geen veedrift maar een zeer oude weg. Evenals bij de landweer vallen de oude veedriften en holle wegen voor een deel samen met de groene landschapselementen. Het zijn waardevolle relictten van de landschapsgeschiedenis van Stein.

graftern

Graftern zijn steilhellingen in het Limburgse heuvelland, die de heuvels verdelen in minder steile terrassen. Om erosie tegen te gaan werden op de steilere bouwlanden in Limburg heggen en bosplatsoenen geplant. Doordat er tegen de heggen materiaal aanspoelde (colluvium) en achter de heggen materiaal wegspoelde, ontstonden graftern of steilranden die de heuvels verdeelde in beter begaan en bewerkbare terrassen. Rondom Catsop is een groot aantal graftern bewaard gebleven die van waarde zijn. Omdat deze graftern uit (historische waardevolle) beplanting bestaan, zijn ze ook als waardevol groen landschapselement aangemerkt.

3.7 archeologie

3.7.1 inleiding

De gemeente Stein heeft in 2009 een archeologische beleidskaart opgesteld die een opvolging heeft gekregen in het facetbestemmingsplan archeologie 2010. Deze dient als basis voor de herziening van verschillende bestemmingsplannen binnen de gemeente.

Sinds het opstellen van het archeologiebeleid in 2009 is er een aantal jaren verstreken. In deze periode hebben binnen het grondgebied van de gemeente een groot aantal archeologische onderzoeken plaatsgevonden (o.a. voor de Grensmaas) op basis waarvan een beter inzicht is ontstaan in de archeologische verwachtingen van het Maasdal en de gemeente. Om deze reden is er gekozen om de archeologische verwachtingen en archeologische beleidskaart in het kader van het project “erfgoed Stein” te updaten en integraal deel uit te laten maken van het erfgoedbeleid.

3.7.2 waardering

werkwijze

Het resultaat van het onderzoek, de Actualisatie Archeologische beleidskaart voor de gemeente Stein, is via twee wegen tot stand gekomen:

- Allereerst is zoveel mogelijk uitputtend geïnventariseerd wat er sinds 2009 archeologisch bekend is uit de tot de gemeente Stein behorende kernen en het buitengebied; deze informatie is verzameld in een database². Het resultaat van deze inventarisatie is de Vindplaatsenkaart.
- Daarnaast is op basis van het oude model en voortschrijdende inzichten over de relatie tussen (pre)historische bewoning en de geologische en landschappelijke kenmerken van het gemeentelijk grondgebied het bestaande model aangepast, op grond waarvan verwachtingen over mogelijk aanwezige archeologie benoemd kunnen worden. Deze zijn in beeld gebracht op de Archeologische Verwachtingskaart.

Beide kaarten vormen de basis voor de Archeologische Beleidskaart. De verwachtingen die uit het model voortkwamen zijn aan de gegevens uit de inventarisatie getoetst, hetgeen leidt tot een betrouwbaar instrument voor onderbouwing van toekomstig beleid.

waarden

Ten behoeve van de actualisatie Archeologische Beleidsadvieskaart van Stein zijn een aantal zaken aangepast. Zo zijn er een aantal terreinen bijgekomen die gevrijwaard zijn van verder archeologische verplichtingen doordat archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat er geen archeologische waarden (meer) aanwezig zijn. Daarnaast is het aantal terreinen dat verstoord is uitgebreid. Voor een aantal terreinen is op basis van archeologisch vooronderzoek de verwachtingswaarde aangepast en naar beneden of naar boven bijgesteld. Er is één terrein van archeologische waarde toegevoegd (Gebied 18 Stein-Bramert Noord). Er zijn geen gebieden van archeologische waarde verwijderd. Wel is Gebied 5 (Stein-Heidekampweg) op basis van voortschrijdend inzicht en aanvullend onderzoek in omvang, kleiner, aangepast. De grootste aanpassing is echter het adopteren van het verwachtingsmodel voor het Maasdal waardoor nu een beter onderbouwd verwachtingsmodel voor dit specifieke gebied voorhanden is gekomen.

Voor meer informatie over archeologische onderzoeken, verwachtingen en beleid wordt verwezen naar bijlage 6.

² Een groot deel van deze inventarisatie is reeds door Archaeo uitgevoerd waarvan dankbaar gebruik is gemaakt

hoe willen wij met het
Steinse erfgoed omgaan?

4.1 van ambitie naar beleid

4.1.1 inleiding

Erfgoedbeleid is gebaseerd c.q. bepaald op drie basis ingrediënten, namelijk de lokale gegevens en karakteristiek van de gemeente, het ambitieniveau en de strategische visie van de gemeente en de ontwikkelingen en regelgeving die op nationaal niveau spelen. Deze drie zaken bepalen de richting van het erfgoedbeleid. In onderstaande figuur is dit gevisualiseerd.

Afb. 47 Visualisatie van beleid

De overlappings van de cirkels zijn aandachtsgebieden die in het beleid moeten worden meegenomen. Als voorbeeld hiervan is, ten aanzien van de overlap tussen landelijke ontwikkelingen en lokale gegevens en karakteristiek, vanwege de invoering van de Omgevingswet en het Omgevingsplan reeds gekozen om het erfgoed niet meer op traditionele wijze (door aanwijzing) te beschermen, maar te anticiperen op de nieuwe systematiek in het omgevingsplan.

Een ander voorbeeld is dat de gemeente bij het formuleren van haar ambitie en visie ook rekening dient te houden met de landelijke ontwikkelingen, Denk hierbij o.a. aan duurzaamheid en energietransitie.

De landelijke ontwikkelingen zijn in bijlage 1 in beeld gebracht. De karakteristiek en het erfgoed van de gemeente zijn in bijlage 2 en hoofdstuk 3 uitgebreid aan de orde gesteld. Onderdeel van de lokale gegevens zijn ook de gemeentelijke diensten, werkwijzen etc. Deze worden voor zover relevant in dit hoofdstuk benoemd. Allereerst is het wenselijk om meer inzicht te geven in de ambitie en visie van gemeente. Daarvoor zijn drie documenten van belang namelijk:

- De strategische toekomstvisie 2011-2021
- Het coalitieakkoord 2014-2018 en 2016-2018
- Het coalitieakkoord 2018-2022
- De herziene strategische toekomstvisie 2018-2022

4.1.2 strategische toekomstvisie 2011-2018

Mede naar aanleiding van de veranderende samenleving is in 2011 de 'Strategische toekomstvisie gemeente Stein 2011-2021' vastgesteld. In deze strategische toekomstvisie heeft Stein duidelijk haar koers uitgezet voor de periode tot 2021, met een doorkijk naar 2040. De toekomstvisie geeft niet altijd een concreet antwoord op alle ontwikkelingen, maar wel een duidelijke richting. De strategische visie vormt daardoor de kapstok waaraan het te ontwikkelen samenhangend beleid moet worden opgehangen. De voornemens die in de strategische visie zijn opgenomen ten aanzien van de woon- en leefomgeving, het behoud van eigenheid en het benutten van toeristische en recreatieve potenties hebben alles te maken met erfgoed. De passages in de visie die verband houden met het cultureel erfgoed zijn onderstaand uitgelicht en samengevat.

De gemeente Stein kenmerkt zich volgens de Strategische toekomstvisie door een aantrekkelijke woon- en leefomgeving. Deze wordt o.a. bepaald door de aanwezige historische kernen met cultuur-historische waarden. Alle kernen en gehuchten van Stein hebben ieder hun eigen identiteit en karakter. De bewoners van Stein en de gemeente vinden deze eigenheid een belangrijke kernwaarde die behouden moet blijven. Ook het bijzondere groen en landschap rond de kernen en de ligging aan de Maas dragen bij aan de aantrekkelijkheid van de leefomgeving. Uit onderzoek is gebleken dat de inwoners zich te weinig bewust zijn van de (cultuurhistorische) kwaliteiten van de omgeving. Om deze reden is in de visie gekozen om te investeren in de bewustwording en het uitdragen van de eigen kwaliteiten. Daarnaast is in de strategische visie het voornemen uitgesproken om de cultuurhistorische waarden van de verschillende kernen beter te benutten en te verbinden met toerisme en recreatie. De gemeente vindt het belangrijk om de toeristische mogelijkheden in Stein verder uit te bouwen, door ze beter te verbinden met elkaar om daarmee heel direct de omvang van lokale bestedingen te verhogen. De kansen voor vrijetijdseconomische ontwikkelingen liggen daarnaast in de samenwerking met buurdorpen en gemeente aan zowel de Nederlandse als de Belgische zijde van de Maas.

4.1.3 oude coalitieakkoorden en erfgoed

We constateren dat de aandacht voor het cultureel erfgoed in de loop der jaren is toegenomen. In 2014 wordt in het coalitieakkoord in 2014-2018 aandacht gevraagd voor "het behoud van oude beeldbepalende en karakteristieke gebouwen en het geven van een nieuwe bestemming aan deze gebouwen. In het verleden zijn reeds te veel van deze gebouwen gesloopt. (...). De coalitiepartijen overwegen het invoeren van een gemeentelijke 'monumentenstatus' voor deze beeldbepalende gebouwen".

In juli 2015 wordt door de raad een motie aangenomen "om een gemeentelijk monumentenbeleid op te stellen waarin criteria zijn opgenomen voor beeldbepalende gebouwen met cultuurhistorische waarde en daaraan de gemeentelijke monumentenstatus toe te kennen".

In het coalitieakkoord 2016-2018 werd geconstateerd dat recreatie en toerisme in belangrijkheid toemen. Er werd het voornemen uitgesproken om het erfgoed en het opgestarte "erfgoedproject Stein" ruimhartig te blijven ondersteunen, om op deze wijze Stein ook toeristisch-recreatief beter op de kaart te zetten.

4.1.4 huidige coalitieakkoord en strategische toekomstvisie 2018-2022

Ook in het huidige coalitieakkoord (2018-2022) zijn een aantal voornemens en actiepunten ten aanzien van erfgoed geformuleerd. Een en ander is daarnaast geformaliseerd in de actualisatie van de strategische toekomstvisie 2018-2022. Ook de huidige coalitie is er van doordrongen dat het belangrijk is om historisch waardevolle gebouwen en natuur- en landschapselementen te behouden. Naast het behoud van waardevol cultureel erfgoed is de coalitie ook voorstander van ontwikkeling van erfgoed, waarbij als voorbeeld de gebiedsvisie van de Vrijheid Urmond wordt aangehaald. Daarbij moet worden onderzocht in hoeverre de historische havenplaats van Oud-Urmond weer hersteld of zichtbaar kan worden gemaakt, mede om het toerisme te stimuleren.

Daarnaast is de coalitie voorstander van het nader uitwerken en ontsluiten van het Steinse erfgoed via systeem (bijvoorbeeld een cartotheek), waarin niet alleen het fysiek zichtbare erfgoed wordt opgenomen, maar ook geschiedkundige zaken en tradities. Voor de totstandkoming van een dergelijk systeem

moet samenwerking tussen de verschillende erfgoedorganisaties van Stein gestimuleerd en gefaciliteerd worden. Op die manier kunnen de parels van Stein met elkaar worden verbonden. Dit vergroot niet alleen de toeristische aantrekkingskracht, maar geeft ook de inwoners inzicht in de waarden en uniciteit van het Steinse erfgoed. Als concrete actiepunten worden o.a. het behouden en versterken van gebouwen en landschapselementen in het kader van het erfgoedproject genoemd alsmede het opstellen van een meerjarig uitvoeringsprogramma toeristische visie en het promoten van het toerisme.

Voor deze zaken wordt volgens de coalitie een substantieel budget Recreatie en Toerisme en Cultureel erfgoed vrijgemaakt waarbij op basis van een uitgewerkt plan ook daadwerkelijk uitvoering kan worden gegeven aan deze ambities.

Naast bescherming van waardevolle gebouwen wil de coalitie in de toekomst budget in de gemeentelijke begroting opnemen om deze gebouwen in stand te houden en om op deze manier de verloedering en verpaupering van het erfgoed tegen te gaan. Waar nodig wordt handhavend opgetreden.

Tot slot is het voornemen uitgesproken om de historische dorpskernen Oud-Elsloo, Oud-Stein, Oud-Urmond en Catsop te herstellen met passende bestrating en straatmeubilair naar analogie van de projectaanpak in Maasband. Zo wordt de toeristische en recreatieve aantrekkingskracht van de kernen versterkt en ontstaat tevens een aantrekkelijker leefklimaat. In deze bestuursperiode zullen een tweetal dorpskernen worden aangepakt.

4.1.5 ambitie

Het gemeentebestuur is er van doordrongen dat het Steinse erfgoed van belang is voor de eigen identiteit, kwaliteit van de leefomgeving en de toeristische potenties van de gemeente. We concluderen dat er bestuurlijk een groot draagvlak en ambitie voor behoud en ontwikkeling van het cultuurhistorische erfgoed is. Het Steinse erfgoed krijgt daarmee de aandacht die het verdient.

4.1.6 beleidsthema's

De combinatie van de drie basis bestanddelen, het aangegeven ambitieniveau en de visie van het gemeentebestuur, de ontwikkelingen en regelgeving op nationaal niveau en de lokale gegevens en karakteristiek van de gemeente vormen de basis voor het te formuleren beleid, dat in deze nota puntsgewijs verder is uitgewerkt.

Er is er gekozen voor een drietal speerpunten c.q. thema's. Het betreft:

1. (h)erkennen van erfgoed
2. verbeteren van de kwaliteit van erfgoed
3. de beleving van erfgoed

Afb. 48 Inmiddels afgebroken boerderijtje aan het Eind te Catsop

Afb. 49 Dijkweg te Meers

4.2 (h)erkenning van erfgoed

4.2.1 inleiding

Alhoewel dat wij eveneens met bewustwording en draagvlakvergroting het behoud van het erfgoed willen bewerkstelligen, gaat deze paragraaf voornamelijk over de wijze van bescherming van erfgoed. Tot voor kort vond de bescherming van erfgoed met name plaats door aanwijzing; rijksmonumenten op basis van de Monumentenwet en gemeentelijke monumenten op grond van een gemeentelijke verordening. Daarbij zij opgemerkt dat het rijk zich steeds verder terugtrekt en vooral kader stellend is. Er worden slechts nog sporadisch nieuwe rijksmonumenten aangewezen. Dit betekent dat de verantwoordelijkheid voor het aanwijzen van erfgoed vooral bij de gemeentelijke overheid is komen te liggen.

De beleidsbrief “Modernisering van de Monumentenzorg” van enkele jaren geleden en de introductie van de nieuwe Omgevingswet in 2021 heeft verandering gebracht in de wijze van beschermen van cultureel erfgoed. De beleidsbrief “Modernisering van de Monumentenzorg” gaat uit van bescherming van erfgoed in bestemmingsplannen. In het kader van de nieuwe Omgevingswet, die in 2021 in werking treedt, worden gemeenten verplicht om een omgevingsplan vast te stellen waarin de regels over de fysieke leefomgeving en ook het ruimtelijke erfgoed worden opgenomen. De gemeente Stein heeft bij het opstellen van het erfgoedbeleid besloten om hierop te anticiperen.

Vooruitlopende op de invoering van de Omgevingswet zal de bescherming van waardevol erfgoed plaatsvinden via een facetbestemmingsplan, dat na inwerking treden van de Omgevingswet één op één kan worden omgezet naar het Omgevingsplan.

Bescherming vindt plaats door in het bestemmingsplan of omgevingsplan een vergunningstelsel op te nemen. Beschermen van erfgoed betekent overigens niet dat er niks meer mag veranderen aan een beschermd object. Als de cultuurhistorische of monumentale waarden van een object of pand worden gerespecteerd is het geen probleem om wijzigingen aan te brengen. Bij een vergunningaanvraag wordt getoetst of deze waarden niet onevenredig worden aangetast. Als dat wel het geval is, vindt een belangenafweging plaats, waarbij wordt gekeken of de andere belangen dermate zwaarwegend zijn dat zij aantasting van de cultuurhistorische waarden rechtvaardigen.

Ten aanzien van de bescherming van erfgoed wordt maatwerk verricht. Er wordt niet meer beschermd dan strikt noodzakelijk is voor het behoud van cultuurhistorische waarden. In de navolgende paragrafen is per categorie erfgoed de voorgestelde bescherming aangegeven.

4.2.2 historische nederzettingsstructuren

De historische nederzettingen zijn bij de selectie en waardering onderverdeeld in:

- waardevolle nederzettingsstructuur
- zeer waardevolle nederzettingsstructuur

Onderstaand zijn de globale uitgangspunten voor de bescherming van de bovengenoemde categorieën aangegeven. In principe krijgen beide categorieën in het bestemmingsplan of omgevingsplan de aanduiding “waardevol gezicht of ensemble”. Dat geldt ook voor de rijksbeschermden gezichten. Het voornaamste doel hiervan is de inwoners van de gebieden bewust te maken van de bijzondere waarden van de gebieden en het feit dat hier voorzichtig mee moet worden omgesprongen. De meest bijzondere onderdelen in het gebied zullen een afzonderlijke bescherming krijgen, zoals bijvoorbeeld de rijksmonumenten, de (vrij of zeer) waardevolle gebouwen, waardevolle kleine gebouwde elementen (kruisen en kapellen), beeldbepalende bomen en groen, etc.

Voor de overige onderdelen van het gezicht of ensemble worden voorschriften ontwikkeld die de onderlinge ruimtelijke historische samenhang, de belevingswaarde en het historische beeld beschermen en versterken, waarbij de onderstaande uitgangspunten gelden:

- de openbare ruimte krijgt bij herinrichting van het gebied een inrichting die is afgestemd op de cultuurhistorische karakteristiek van het gebied.
- voor gebieden met de aanduiding “waardevol gezicht of ensemble” geldt een verhoogd welstandsniveau, waarbij wordt getoetst aan de karakteristiek van het gebied.

- het slopen van gebouwen en bouwwerken wordt door middel van een aanvraag om omgevingsvergunning getoetst of de cultuurhistorische waarden hierdoor niet onevenredig worden aangetast.
- bij nieuwbouw of verbouw van gebouwen en bouwwerken moet het nieuwbouwplan worden aangepast (goothoogte, dakrichting, geleding, materiaal en kleurgebruik) aan de historische karakteristiek van het gebied.

De verdere bescherming is maatwerk. Per gebied wordt een beschrijving van de karakteristiek en waarden van het gebied opgesteld waaraan specifieke voorschriften voor het behoud en de versterking van de cultuurhistorische waarden van het gebied zullen worden opgenomen. Zo zullen bijvoorbeeld voor Catsop specifieke voorschriften worden opgenomen voor behoud en bescherming van de historische agrarische karakteristiek met o.a. de nog aanwezige huisweiden met hoogstamboomgaarden en meidoornhagen.

4.2.3 gebouwen

Gebouwde monumenten spreken het meest tot de verbeelding. Om deze reden is deze categorie erfgoed hier uitgebreider beschreven. De gebouwen en bouwwerken zijn bij de selectie en waardering onderverdeeld in:

- vrij waardevol (beeldondersteunend) gebouw of bouwwerk
- waardevolle (beeldbepalend) gebouw of bouwwerk
- zeer waardevol (of monumentaal) gebouw of bouwwerk

Onderstaand zijn de globale uitgangspunten voor bescherming van de bovengenoemde categorieën aangegeven. De bescherming is echter maatwerk. Naast de algemene uitgangspunten per categorie bestaat het maatwerk uit het aangeven van de specifieke aanduiding van waardevolle elementen en specifieke uitgangspunten voor wijzigingen. De algemene uitgangspunten worden in het bestemmingsplan of omgevingsplan aangegeven.

Afb. 50 De hervormde kerk met de woning van de predikant en de kosterwoning annex school gelegen in het be-

schermde gezicht van Urmond

Voor de specifieke uitgangspunten wordt vanuit de regels van het bestemmingsplan of omgevingsplan doorverwezen naar een "objectkaart", waarin de details van alle gebouwen zijn aangegeven. Daarnaast wordt er bescherming op maat geboden door op de verbeelding alleen die gedeelten van een gebouw aan te geven die beschermenswaardig zijn.

Ook het welstandsbeleid biedt een kader voor waardevolle historische structuren, clusters van monumenten, de omgeving van individuele monumenten, maar ook voor beeldbepalende objecten. Hierin kunnen criteria vastgelegd worden, waarmee de karakteristiek van gebieden en van individuele (beeldbepalende) bouwwerken behouden kan worden.

vrij waardevolle (beeldondersteunende) gebouwen of bouwwerken

De circa 250 vrij waardevolle gebouwen zijn met name beeld- of ruimtelijk ondersteunend. Deze gebouwen zijn met name van belang vanwege ruimtelijke aspecten, de situering, afmeting en richting van de bouwmassa, die bijdraagt aan de beleving van de (historische) nederzettingsstructuur. Voor deze categorie gelden de onderstaande uitgangspunten:

- herstel en versterking van het ruimtelijk historisch beeld en de ruimtelijke historische belevingswaarde door middel van het behoud van de bestaande bouwmassa, afmetingen van de bouwmassa, goothoogte en (dak)richting.
- Voor het geheel of gedeeltelijk slopen van een beeldondersteunend gebouw moet een omgevingsvergunning worden aangevraagd. Dat geldt niet voor het vernieuwen van onderdelen, welke uit oogpunt van onderhoud noodzakelijk zijn.
- De omgevingsvergunning wordt alleen verleend indien geen onevenredige afbreuk wordt gedaan aan de karakteristieke, bouw- of cultuurhistorische waarden van de bebouwing en de bouwmassa in redelijkheid niet te handhaven is, of niet zonder ingrijpende wijzigingen aan het gebouw kan worden hersteld.

waardevolle (beeldbepalende) gebouwen of bouwwerken

De circa 210 waardevolle gebouwen hebben een mindere mate van gaafheid en authenticiteit dan de zeer waardevolle gebouwen. Vaak zijn de oorspronkelijke ramen vervangen of is de indeling van de ramen gewijzigd. De architectuur, gevelindeling en gevelornamenten zijn over het algemeen wel gaaf bewaard gebleven en als zodanig in cultuurhistorische zin van belang. Voor deze categorie gelden de onderstaande uitgangspunten:

- Ten aanzien van de bouwmassa, afmetingen van de bouwmassa, goothoogte en (dak)richting gelden dezelfde voorschriften als voor vrij waardevolle (beeldondersteunende) gebouwen of bouwwerken
- Aanvullend aan de bescherming van de bouwmassa worden ook de gevels van het waardevolle (beeldbepalende) pand beschermd. In dit geval gaat het om de geleding, gevelopeningen, de ornamenten en het materiaal- en kleurgebruik van de gevels en het dak. Voor wijzigingen aan de gevel is een omgevingsvergunning nodig.
- De omgevingsvergunning wordt alleen verleend indien geen onevenredige afbreuk wordt gedaan aan de karakteristieke, bouw- of cultuurhistorische waarden van de bebouwing en/of herstel en versterking van het ruimtelijk historisch beeld en de ruimtelijke historische belevingswaarde plaats vindt.
- We willen eigenaren met bewustwording en subsidie stimuleren om de verstoringen van de architectuur op te heffen, door bijvoorbeeld de historische raamindelingen terug te brengen.

zeer waardevolle gebouwen

De circa 100 zeer waardevolle gebouwen zijn in hoge mate gaaf en authentiek. Deze gebouwen zijn in hun geheel beschermenswaardig. Voor deze categorie gelden de onderstaande uitgangspunten:

- Ten aanzien van de bouwmassa, afmetingen van de bouwmassa, goothoogte en (dak)richting gelden dezelfde voorschriften als voor vrij waardevolle (beeldondersteunende) gebouwen of bouwwerken
- Ten aanzien van de gevels (geleding, gevelopeningen, de ornamenten en het materiaal- en kleurgebruik van de gevels en het dak) gelden dezelfde voorschriften als waardevolle (beeldbepalende) gebouwen of bouwwerken.

- Aanvullend aan de bescherming van de bouwmassa en gevels worden ook de ramen, deuren, poorten en gevelelementen beschermd. Voor het wijzigen hiervan zal eveneens een omgevingsvergunning nodig zijn. Daarmee wordt beoogd om historisch waardevolle ramen en detailleringen te behouden.
- De omgevingsvergunning wordt alleen verleend indien geen onevenredige afbreuk wordt gedaan aan de karakteristieke, bouw- of cultuurhistorische waarden van de bebouwing en/of herstel en versterking van het ruimtelijk historisch beeld en de ruimtelijke historische belevingswaarde plaats vindt.
- We willen eigenaren met bewustwording en subsidie stimuleren om het pand in goed staat te behouden en belangrijke historische onderdelen te behouden.

bouwhistorische verwachting

Op basis van de kadastrale minuutkaart weten we welke bebouwing begin 19^e eeuw reeds aanwezig was. Ook kunnen we op basis van uiterlijke kenmerken zien of een pand een oude kern heeft. Van de te beschermen panden zijn er circa 240 panden die vermoedelijk nog een oudere kern hebben en waarin bijvoorbeeld oude kelders, schouwen of constructieonderdelen, zoals balklagen of oude kapconstructies nog aanwezig zijn. Voor panden met bouwhistorische verwachting gelden de onderstaande uitgangspunten:

- Bij interne verbouwing van een pand met bouwhistorische verwachting, wordt voorafgaande aan de planvorming onderzoek gedaan naar de bouwhistorische waarden van het pand. In eerste instantie vindt er een “schouw” plaats door medewerkers van de gemeente. Indien blijkt dat er mogelijk oudere resten aanwezig zijn, wordt een deskundige ingeschakeld om verder onderzoek te doen.
- Indien blijkt dat muren, (vakwerk)wanden, kelders, balklagen en kapconstructies met bouwhistorische waarden aanwezig zijn, wordt ingezet op behoud van deze onderdelen.
- We willen eigenaren met bewustwording en subsidie stimuleren om bouwhistorisch onderzoek te laten doen en belangrijke historische onderdelen te behouden.

Afb. 51 Vakwerkschuurtje met leemvullingen aan de Nieuwstraat te Stein

Afb. 52 De neogotische kapel aan de Kaak te Elsloo heeft tot op heden geen beschermde status

4.2.4 klein gebouwd erfgoed

Naast woningen, boerderijen en andere gebouwen is er ook klein erfgoed dat van waarde is. Het betreft kruisen en kapellen maar ook andere kleine gebouwde elementen zoals tuilmuren, straatmeubilair (o.a. pompen), bakhuisjes, etc. Niet al deze elementen zijn even waardevol, maar wel kenmerkende elementen in de dorpen en het landschap en om deze reden behoudenswaardig. In het bestemmingsplan of omgevingsplan zullen voorschriften tot behoud van deze elementen worden opgenomen. Het klein gebouwd erfgoed dat als zeer waardevol is aangemerkt heeft een hoge mate van gaafheid en authenticiteit. In het bestemmingsplan of omgevingsplan zullen voorschriften worden opgenomen om deze categorie klein gebouwd erfgoed zo authentiek mogelijk te behouden.

4.2.5 groen en landschap.

Voor het behoud en de bescherming van groenelementen wordt in het bestemmingsplan of omgevingsplan geen onderscheid gemaakt tussen zeer waardevol, waardevol en vrij waardevol groen. In principe is voor alle werkzaamheden aan monumentale landschapsgebieden, landschapselementen en solitaire bomen, die het normale onderhoud te boven gaan, een vergunning nodig. Het betreft werkzaamheden als het vellen van bomen, struiken en hagen, maar ook het scheuren van grasland en het aanbrengen van verhardingen in waardevol landschapsgebied.

De afweging of werkzaamheden wel of niet toelaatbaar zijn zal bij de vergunningaanvraag moeten plaatsvinden. Het spreekt voor zich dat daarbij met zeer waardevol landschapsgebied of landschapselementen, die een hoge mate van gaafheid, authenticiteit en historische betekenis hebben, voorzichtiger moet worden omgesprongen dan met landschapsgebieden en landschapselementen die als vrij waardevol zijn aangemerkt. Uitgangspunt is behoud van de vastgestelde cultuurhistorische kenmerken en waarden van de groene structuur en de bomen en struiken. Er wordt ingezet op zoveel mogelijk herstel en versterking van waardevolle landschapsgebieden en landschapselementen.

Per gebied is een beschrijving van de karakteristiek en waarden van het gebied opgesteld waaraan prioritaire aanbevelingen en specifieke randvoorwaarden zijn gegeven voor beheer en onderhoud. Deze zijn uiteraard afhankelijk van de specifieke kenmerken van het gebied. Zo geldt voor de hoogstam fruitbomen o.a. het behoud van oude regionale variëteiten en voor oude heggen het op traditionele wijze blijven snoeien van deze groenelementen.

Bij zeer waardevolle groenelementen is, vanwege de cultuurhistorische en veelal ook ecologische waarden, de aanbeveling gedaan om, evenals bij bouwhistorisch onderzoek bij gebouwen, voorafgaand aan het plannen en de uitvoering een quickscan-onderzoek te verrichten naar de waarden van het groen in relatie tot vitaliteit.

Onlangs heeft de gemeente Stein een groenbeleidsplan vastgesteld. Alhoewel er in het groenbeleidsplan minder diep op erfgoed is ingegaan, komen de beleidsvoornemens van de beide nota's in grote lijnen overeen en versterken zij elkaar. Het groen beleidsplan heeft geen beschermende werking voor landschap en groen. Het Erfgoedproject Stein kent dit wel. Bovendien is de inventarisatie en selectie vanuit dit project gedetailleerder, waardoor de uitgangspunten die voor groen erfgoed gelden, in geval van strijdigheid met het groenbeleidsplan, prevaleren.

Voor een goed beheer en onderhoud is het zeker bij groen- en landschapselementen zaak om de eigenaren bewust te maken van de bijzondere waarde van hun eigendom. Het herstel van landschapsgebieden kan mogelijk met een subsidie worden gestimuleerd. Voor wat betreft de landschapsgebieden en landschapselementen die eigendom zijn van de gemeente heeft de gemeente een voorbeeldfunctie ten aanzien van goed beheer en versterken van de waarden.

4.2.6 infrastructuur

Ook voor de historische infrastructuur wordt bij de bescherming in het bestemmingsplan of omgevingsplan geen onderscheid gemaakt tussen zeer waardevol, waardevol en vrij waardevol. Alhoewel de meeste elementen van de historische infrastructuur eigendom zijn van de gemeente en hogere overheden zijn

ook overheden niet altijd op de hoogte van de historische waarden van wegen, paden, waterlopen, dijken, landweren, graften, holle wegen en andere veedriften. Dat geldt ook voor particuliere grondeigenaren. Zo zijn bijvoorbeeld een aantal Visserspadden naar de Maas in Urmond en de kruiwagenpaden of sjörgskarpaden in Meers inmiddels verdwenen. Met het “erfgoedproject Stein” willen we dit door het beschermen van deze relictten voorkomen en willen we verdwenen paden etc. waar mogelijk terugbrengen. Voor de bescherming van de historische infrastructuur wordt in het bestemmingsplan een aanlegvergunningstelsel opgenomen. Behoudens de cultuurhistorische waarden zullen in de tabel met waardevolle infrastructurele elementen ook aanbevelingen en randvoorwaarden voor behouden worden opgenomen, welke gezamenlijk het toetsingskader voor de vergunningsaanvraag vormen. Het spreekt ook hier voor zich dat met zeer waardevolle elementen, die een hoge mate van ouderdom en gaafheid en historische betekenis hebben, voorzichtiger moet worden omgegaan.

4.2.7 archeologie

De gemeente Stein heeft in 2009 een archeologische beleidskaart opgesteld die een opvolging heeft gekregen in het facetbestemmingsplan archeologie 2010. Deze diende als basis voor de herziening van verschillende bestemmingsplannen binnen de gemeente. Op basis van de onderzoeken die sinds 2010 hebben plaatsgevonden, is een beter inzicht ontstaan in de archeologische verwachtingen van het Maasdal en de gemeente. Op basis hiervan heeft een update plaatsgevonden van de verwachtingskaart en de beleidskaart, waarbij om deze reden is gekozen om de archeologische verwachtingen en archeologische beleidskaart in het kader van het project “erfgoed Stein” te updaten en integraal deel uit te laten maken van het erfgoedbeleid. In algemene zin kan worden gesteld dat de bescherming naar onder toe is bijgesteld omdat uit onderzoek is gebleken dat op een aantal plaatsen waar archeologische vondsten werden verwacht, geen archeologische sporen of relictten zijn aangetroffen. Voor wat betreft de methodiek van beschermen is gekozen om de eerdere systematiek en voorschriften over te nemen.

Afb. 53 Met meidoornhagen omzoomde weilanden met hoogstam fruitbomen in Catsop

4.2.8 erfgoedverordening

Alhoewel de gemeente haar erfgoed gaat beschermen via het bestemmingsplan of omgevingsplan kan het noodzakelijk zijn om sommige panden ook nog aan te wijzen tot gemeentelijk monument, omdat de provincie dit eist in haar subsidieregeling (zie hiervoor paragraaf 4.3.4). De aanwijzing dient in dit geval plaats te vinden op basis van de gemeentelijke monumenten- of erfgoedverordening. De verordening van de gemeente Stein dateert echter uit 1994 en is sterk verouderd. Herziening is noodzakelijk om te voldoen aan het overgangsrecht van de Erfgoedwet. Ook kan de verordening dienen als vangnet voor tijdelijke bescherming van erfgoed, totdat de bescherming in het bestemmingsplan of omgevingsplan is gerealiseerd. Om deze reden is het noodzakelijk om deze verordening te herzien.

4.2.9 bewustwording en draagvlak

Het belangrijkste instrument tot behoud van erfgoed blijft echter het creëren van bewustwording en draagvlak bij inwoners en eigenaren van erfgoed. De historische waarden van oud-Elsloo en oud-Urmond zijn algemeen bekend. De inwoners van deze historische gebieden zijn zich bewust van de cultuurhistorische waarden. Ze zijn trots om in zo'n prachtig gebied te mogen wonen. Ze koesteren de historische omgeving en er is draagvlak voor behoud hiervan. Dat geldt helaas niet voor al het erfgoed van Stein. Veel erfgoed wordt niet als zodanig herkend en als gewoon ervaren. Inwoners zijn zich niet bewust van de bijzondere kwaliteiten die van het erfgoed uitgaan. Eerst op het moment dat een of meerdere belangrijke historische gebouwen of andere relictten verdwenen zijn ontstaat het besef. Maar dan is het vaak te laat. Immers geldt "weg is weg".

De laatste jaren is zowel in maatschappelijke als in politieke zin een kentering ten aanzien van erfgoed waar te nemen. Omdat meer mensen hun vrije tijd in de directe woon- en leefomgeving doorbrengen, is er ook steeds meer aandacht voor de kwaliteit en identiteit van die omgeving. De historische belevingswaarde is een belangrijke factor voor mensen om zich thuis te voelen in hun omgeving. De cultuurhistorische waarden kunnen volgens de strategische toekomstvisie 2018-2022 dienen voor het versterken van de eigen identiteit van een kern. "Het vertellen van het verhaal van de plek en de geschiedenis zijn belangrijk bij het versterken en doorgeven van onze trots aan de jeugd". Het verhaal van de plek kan worden opgehangen en gevisualiseerd door middel van het vele erfgoed dat Stein rijk is. Deels gebeurd dit al, o.a. door het in samenwerking met de historische verenigingen organiseren van een open monumentendag. Voor wat betreft het visualiseren van erfgoed kan gebruik worden gemaakt van de erfgoedkaart die in het kader van het "erfgoedproject Stein" is gemaakt. Deze kaart kan in samenwerking met de plaatselijke historische verenigingen verder worden bewerkt en ontsloten.

Voor het overbrengen van de verhalen van Stein aan de inwoners is het wenselijk om een communicatie- en marketingstrategie op te stellen. Om een zo groot aantal inwoners te bereiken is het zaak dat bij het uitdragen van het verhaal van Stein zoveel mogelijk moderne en laagdrempelige middelen worden ingezet. Denk daarbij aan o.a. plaatselijke bladen, lokale televisie, internet en Facebook. Interesse en draagvlak ontstaan niet in een keer. Het is net als bij reclame een kwestie van vaak onder de aandacht brengen alvorens daadwerkelijk interesse ontstaat. Hierop wordt in de hoofdstuk 4.4 "de beleving van erfgoed" verder ingegaan.

4.2.10 consequenties van de bescherming

Vaak zijn eigenaren van te beschermen panden in de veronderstelling dat aan beschermd erfgoed niets meer mag worden veranderd. Deze veronderstelling is echter niet juist. Als een beschermd pand wordt verbouwd en de monumentale waarden van een pand worden gerespecteerd, bestaat er in principe geen enkel bezwaar om veranderingen aan te brengen. In sommige gevallen is het wijzigen van een beschermd pand zelfs wenselijk. Hedendaagse erfgoedzorg streeft immers naar een (functioneel) gebruik van erfgoed, omdat dit de beste garantie is voor de instandhouding. Dit betekent dat voor de functionele bruikbaarheid van beschermd pand verantwoorde aanpassingen mogelijk moeten zijn, mits deze worden ingepast binnen de monumentale waarde. In de praktijk blijken de belangen van de erfgoed eigenaren en van de gemeente niet tegengesteld te zijn. Het is van maatschappelijk belang dat de monumentale

waarden van de geselecteerde waardevolle panden behouden blijven. De meeste eigenaren van deze waardevolle panden hebben in het verleden reeds blij gegeven dat zij op zorgvuldige wijze omgaan met de monumentale waarden van hun pand. Was dit niet het geval geweest, dan waren de waarden van het object verloren gegaan en was het pand niet voor bescherming in aanmerking gekomen. De eigenaar van een historisch pand kan trots zijn op zijn bezit. Het feit dat hij of zij aan dat historische pand gehecht is, brengt met zich mee dat het in goede staat houden ook in zijn of haar belang is. Daarnaast heeft de eigenaar ook een economisch belang om zijn bezit in goede staat te houden. De primaire verantwoordelijkheid voor de instandhouding van beschermde panden is dan ook gelegen bij de eigenaren zelf. Bescherming van een waardevol pand betekent dan ook niet dat de gemeenschap een morele taak heeft de instandhouding van dat object voor haar rekening te nemen. Wel wil de gemeente de eigenaren van beschermd erfgoed steunen in de zorg voor hun panden. Dat kan door het leveren van expertise voor onderhoud en herstel zoals reeds eerder aangegeven en waar nodig een subsidieregeling in het leven te roepen om verstoringen aan waardevolle panden op te heffen en de lastenverzwaring die behoud en herstel met zich meebrengt te compenseren. Hierop wordt in het vervolg van deze nota in paragraaf 4.3.4 (stimuleren en compenseren) nader op ingegaan.

4.2.11 consequenties voor duurzaamheid

De zorg voor erfgoed heeft raakvlakken met andere beleidsterreinen zoals o.a. toerisme, beheer van de openbare ruimte, groen en landschap en welstand. De meeste van deze raakvlakken zijn in deze nota reeds aan de orde gesteld. Het belang van erfgoed op de toeristische aantrekkingskracht van de gemeente wordt in hoofdstuk 5.4 verder uitgewerkt. Een belangrijk nieuw beleidsveld is duurzaamheid. Omdat er een schijnbare tegenstelling bestaat tussen erfgoed en duurzaamheid zijn de verbanden tussen beide beleidsvelden onderstaand verder uitgewerkt.

Op globale schaal geven wetenschappelijke gegevens nu aan dat de "draagkracht van de Aarde" overschreden wordt en dat dit niet oneindig kan doorgaan. Ook de gemeente Stein neemt haar verantwoordelijkheid op om bij te dragen aan een Duurzame wereld. We kunnen met zijn allen niet meer heen om duurzaamheid en het verbeteren (of in ieder geval het voorkomen van achteruitgang) van de kwaliteit van ons leefmilieu. Duurzaamheid betekent voor de gemeente het zorgen voor balans tussen Planet, People en Profit.

Duurzaamheid wordt veelal geassocieerd met energiebesparing en het opwekken van duurzame energie met zonnepanelen. Duurzaam bouwen en monumentenzorg lijken met elkaar in tegenspraak. Monumenten zijn immers niet energiezuinig. Duurzaamheid is echter veel meer dan dat.

Duurzaamheid is van alle tijden. Onze voorouders bouwden al volgens principes die wij nu duurzaam noemen. Monumenten hebben hun duurzaamheid bewezen; ze gaan immers al lang mee. Wat monumenten en andere historische gebouwen het meest duurzaam maakt, zijn hun materialen. Monumenten zijn vroeger vaak gebouwd voor de eeuwigheid en kunnen tegen een stootje, wat zowel de afvalstroom als de vraag naar nieuwe grondstoffen beperkt. Ook leent hun materiaal zich uitstekend voor hergebruik en zijn ze als gebouw vaak goed aanpasbaar voor nieuwe gebruiksfuncties. Bovendien, de productie van de materialen in monumenten verliep eeuwenlang met energie uit menskracht of biobrandstof als hout, waardoor de uitstoot van CO₂ nul was.

Traditionele bouwmaterialen gaan vaak veel langer mee dan de moderne alternatieven. Dit smeert de milieueffecten van de gebruikte materialen uit over een veel langere tijd. Een 300 jaar oude bakstenen gevel bijvoorbeeld, veroorzaakt vier keer minder milieulast dan een gevel in de nieuwbouw waar men van een levensduur van 75 jaar uitgaat. Ook zijn traditionele bouwmaterialen vaak eenvoudiger te repareren, wat de vraag naar nieuwe materialen beperkt.

Vensters en deuren uit naaldhout van vóór 1900 kunnen met goed onderhoud en kleine reparaties honderden jaren meegaan. Het oudste venster in Nederland dateert van 1473 (Maastrichtse Dinghuis), de oudste deur komt uit 1300 (kasteel Genhoves in Valkenburg). Vergelijk dit met de eerste generatie kunststof kozijnen die na zo'n 20 jaar compleet vervangen moeten worden omdat onderhoud niet mogelijk is.

energiezuinige monumenten: het kan!

Wie aan energiezuinigheid denkt, denkt vaak vooral aan zelf warmte of elektriciteit opwekken via zonne-energie. Daaraan gaat echter altijd eerst een stap aan vooraf: besparen op het energieverbruik. Dat is namelijk de meest effectieve manier om kosten te besparen en het milieu te helpen.

Energiezuinig en monumenten: het lijkt een onmogelijke combinatie, maar het kan wel degelijk. Goed monumentenbehoud en het aanpassen aan de huidige wensen van gebruik en comfort vinden we lastig te combineren. Gaat het om prestaties op het gebied van gebruikscomfort en duurzaamheid, dan hebben monumenten de beeldvorming nog wel eens tegen. Isolatie-initiatieven stuiten bijvoorbeeld regelmatig op bezwaren van monumentenzorg. Nieuwe energiezuinige technieken en installaties lijken doorgaans niet goed inpasbaar. Maar gezien de beschermde status van monumenten is sloop of vervanging niet aan de orde.

Bij monumenten zijn in het verleden meestal geen isolatietechnieken en moderne isolatiematerialen toegepast. De gebouwschil (begane grond, buitenmuren, vensters en deuren, daken) houdt de warmte vaak slecht binnen. Verouderde verwarmingsinstallaties en een ontoereikend elektra-systeem verhogen het ongemak. En dan zijn (of lijken) er de beperkingen voor benutting van duurzaam opgewekte energie, zoals zonne- en windenergie. Benutting van bodemwarmte en inzet van lage temperatuur-verwarming heeft meestal nog niet plaatsgevonden. Thermische verbetering van de gebouwschil is kansrijk, maar standaardoplossingen voor thermische verbetering zijn bijna nooit mogelijk door het beginsel van behoud van beeld en materiaal. Ook de bouwfysische effecten van een toegevoegde isolatielaag zijn riskant. Vochtbelasting door condensvorming (zeker na onoordeelkundige isolatie!) vormt een steeds grotere bedreiging. Maar toch is met kennis van zaken (monumenten-instandhouding, bouwfysica en installatietechniek) bijna altijd goede milieuwinst en energiebesparing te bereiken. Er is inmiddels veel ervaring met maatregelen binnen monumenten opgedaan.

Afb. 54 De voormalige boerderij aan de Leutherhoekweg te Maasband verkeert in slechte staat

Afb. 55 Het voormalige openlucht theater in het Steinerbos met op de achtergrond het beeld van de drie Muzen van E. Quanjel uit 1949.

Het gebouw zelf bepaalt daarbij telkens de kansen en beperkingen! Door slimme aanpassing of vervanging van installaties kan de energie-efficiëntie extra verhoogd worden. Ook duurzame energieopwekking behoort meestal tot de mogelijkheden.

In de brochure “Uw monument energiezuinig; Praktische tips voor verduurzaming” heeft de stichting Erkende Restauratiekwaliteit Monumentenzorg (stichting ERM) allerlei maatregelen op een rij gezet om tot een goede balans tussen comfort, energieverbruik en monumentale waarden te komen.

De brochure gaat niet alleen over maatregelen, materialen en kosten, maar gaat onder meer ook in op de mogelijkheden voor een gasloze toekomst voor monumenten. Er zijn zowel gedragsmaatregelen als bouwkundige maatregelen beschreven. De brochure bevat een indicatie voor het effect van die maatregelen op de comfortverbetering, de mate van energiebesparing en de ordegraad van de terugverdientijd. In hoofdstuk 4.3 wordt aandacht besteed aan kwaliteitsverbetering van erfgoed middels het informeren van erfgoedeigenaren en het leveren van maatwerk. Duurzaamheid en energiematregelen zijn aspecten waaraan in dat kader ook aandacht moet worden besteed.

zonnepanelen en monumenten

Als het pand een monumentaal, gemeentelijk beschermd pand is of valt binnen een rijks beschermd gezicht of gelegen is binnen een waardevolle historische nederzittingsstructuur dan is de toepassing van zonnepanelen niet altijd zondermeer mogelijk. Voor het aanbrengen van zonnepanelen zal in dit geval een vergunning bij de gemeente moeten worden gevraagd. De gemeente heeft nog geen eigen beleid ten aanzien van zonnepanelen op monumenten en in een historische waardevolle omgeving, en hanteert de richtlijnen van de Rijksdienst voor het cultureel erfgoed (RCE).

Volgens de RCE is het gebruik van zonne-energie en plaatsen van zonnepanelen niet mogelijk:

- bij zeer bijzondere monumenten met een speciale cultuurhistorische waarde of betekenis
- op daken met een bijzondere vorm, zoals ronde of spitse daken
- op daken met pannen in een bijzonder of decoratief patroon
- op daken met bijzondere materialen, zoals riet, leien, metalen en zeldzame typen dakpannen
- in het zicht bij een bijzonder historisch dakenlandschap

In deze gevallen bestaat vaak de mogelijkheid om de zonnepanelen op niet monumentale bijgebouwen op het erf of op platte daken te leggen, in plaats van op de waardevolle daken van het monument zelf.

Installaties die niet zichtbaar zijn vanaf de openbare weg, zijn vaak nog wel te zien vanuit andere standpunten. Daarom is het wenselijk om het ontwerp, zoals de grootte, vorm, kleur en reflectie, af te stemmen op de historische omgeving. Als hiervoor geen mogelijkheden bestaan, moet worden overwogen in hoeverre het toelaatbaar is om de panelen op het dak van het monument te plaatsen.

Indien toestemming wordt gegeven voor plaatsing van de panelen op het dak van het waardevolle pand, dient dit reversibel te gebeuren. Dat wil zeggen dat de zonnepanelen in dergelijk geval los boven op de pannen worden geplaatst, zodat geen schade ontstaat aan de dakbedekking en de historische dakpannen behouden blijven. De zonnepanelen gaan immers niet eeuwig mee en zullen, evenals bijvoorbeeld antenne-installaties, na verloop van tijd weer verdwijnen en worden vervangen door nieuwe en betere toepassingen. Erfgoedzorg en Duurzaamheid hebben dezelfde ambitie: het sparen van leefomgeving en materiaal. Ze stellen beide doelen op lange termijn en vragen beide om maatwerk. Gelet op het bovenstaande is het dan ook wenselijk om niet krampachtig om te gaan met de toepassingen van zonnepanelen op historische gebouwen en in historische omgevingen, maar samen met de eigenaren te zoeken naar oplossingen.

Afb. 56 De standaardmolen van Urmond (rijksmonument)

4.3 verbeteren van de kwaliteit en duurzaamheid van erfgoed

4.3.1 maatwerk en “mensenwerk”

Bewustwording en draagvlak voor erfgoed is ook belangrijk voor het in stand houden en het verbeteren van de kwaliteit van het erfgoed. De regelgeving omtrent erfgoed is complex en onderhoud en restauratie van monumenten en erfgoed vraagt specifieke kennis, die vaak niet voorhanden is. Erfgoedzorg is veelal maatwerk.

Monumenteneigenaren zijn vaak in de veronderstelling dat het feit dat hun pand is aangewezen tot monument alleen maar tot extra problemen leidt en dat aan het pand niets meer mag worden veranderd. Door goede communicatie kunnen deze vooroordelen worden weggenomen. De gemeente en eigenaren hebben immers hetzelfde doel, het in stand houden van het voor zowel de eigenaar als de gemeenschap waardevolle pand.

Het onderhouden van een gebouwd monument is niet eenvoudig. Onderhoud, restauratie en herbestemming van erfgoed is gecompliceerd. Veel eigenaren zijn niet op de hoogte van alle regels en subsidie- en financieringsmogelijkheden. Goed onderhoud is belangrijk voor de instandhouding van een monument. Zeker wanneer een monument zijn functie heeft verloren komt het voortbestaan vaak in het gedrang. Om het pand voor het nageslacht te kunnen behouden, moet gezocht worden naar een rendabele herbestemming.

De gemeente Stein heeft de dienstverlening naar de inwoners hoog in het vaandel staan. Om eigenaren te helpen bij de instandhouding van monumenten en waardevol erfgoed en bewustwording en draagvlak bij de eigenaar te creëren is het wenselijk om eigenaren goed te informeren en met hun in gesprek te gaan.

informatie

Het informeren van eigenaren kan o.a. via de gemeentelijke website en monumenten.nl. Hierdoor heeft de erfgoedeigenaar op elk gewenst moment de mogelijkheid om zich zelf te oriënteren over de mogelijkheden omtrent verandering aan een monument, vergunningeisen, alsmede de subsidie- en financieringsmogelijkheden. Vanuit de gemeentelijke website kan bovendien worden doorverwezen naar andere informatieve websites. Ook kan de erfgoedeigenaar via de website worden uitgenodigd om voor verdere informatie persoonlijk contact op te nemen met de gemeente. Monumenten- en Erfgoedzorg is immers maatwerk en “mensenwerk”. Na de algemene oriëntatie en informatie aan het digitale loket van de gemeente zal altijd informatie op maat moeten worden aangeboden in een persoonlijk gesprek met de monumenteneigenaar. De ervaring leert dat juist karakteristieke ‘details’ als authentieke deuren, raamkozijnen, haarden, dakpannen et cetera, in de loop van de tijd onnadenkend verdwijnen en vervangen worden door iets nieuws dat afbreuk doet aan het totaalbeeld en het oorspronkelijke karakter van een pand. Dit wordt vaak veroorzaakt doordat monumenteigenaren niet op de hoogte zijn van de waarde van deze specifieke onderdelen van hun monument. Het is dus van elementair belang om eigenaren te attenderen op deze bijzondere onderdelen van hun bezit.

Door de eigenaren bewust te maken van waarden, de weg te wijzen, mee te denken en te faciliteren bij het onderhoud en restauratie ontstaat wederzijds begrip, hetgeen indirect ten goede komt aan een betere planvorming en instandhouding van erfgoed. Dat geldt ook voor het nemen van energiemaatregelen. Algemene informatieavonden zijn vaak een geschikt middel om het eerste contact met eigenaren tot stand te brengen en de drempel naar de gemeente te verlagen.

Daarnaast is het wenselijk om ook professionals zoals architecten, makelaars en notarissen van de juiste informatie te voorzien door o.a. een kaart en informatie van rijksmonumenten en gemeentelijke erfgoed op de website te plaatsen, zodat deze bij aan-, verkoop en verbouwing van panden kan worden geraadpleegd en het gemeentelijke loket wordt ontlast.

Er is slechts een beperkt aantal architecten dat gespecialiseerd is in monumentenzorg. Veel plannen voor verbouwingen en restauraties van monumenten worden echter gemaakt door architecten die niet goed op de hoogte zijn van alle aspecten van de monumentenzorg.

Het is zinvol om (wellicht in samenwerking met andere regiogemeenten) een informatieavond voor deze architecten te organiseren. Door heldere communicatie met deze doelgroep kan duidelijk worden gemaakt aan welke eisen een in te dienen aanvraag voor het wijzigen van een monument moet voldoen alsmede welke subsidie en financieringsmiddelen er bestaan. Doordat de architect beter is geïnformeerd, kan belangrijke tijdwinst voor zowel de architect, klant als gemeente worden geboekt.

Vaak ontbreekt het aan de voorkant van een vergunningsproces aan informatie, waardoor plannen soms op en neer gaan tussen de gemeentelijke monumentencommissie en de initiatiefnemer om uiteindelijk tot een aanvaardbaar plan te komen. De eisen en toetsingscriteria moeten derhalve op voorhand bekend zijn.

richtlijnen

Om deze reden willen wij heldere richtlijnen waarop bij vergunningverlening wordt getoetst gaan formuleren. Het gaat om 'richtlijnen met algemene uitgangspunten voor de planbeoordeling van monumenten' en de 'richtlijnen voor behoud van monumenten'.

Hierin staan algemene richtlijnen, en restauratieve richtlijnen voor het behoud van de technische en monumentale kwaliteiten van beschermde objecten. De richtlijnen zijn bedoeld als leidraad voor planontwikkeling, planbeoordeling en de uitvoering van verbouwings- of restauratiewerkzaamheden. Het is geen complete restauratieve handleiding, maar een beknopte leidraad voor veel voorkomende praktijkgevallen. Naast een toetsingskader vormen de richtlijnen een informatieve handleiding voor initiatiefnemers. In de bovengenoemde richtlijnen staan uitgangspunten die voor elk monument gelden. Wat er bij een monument mogelijk is, is in de meeste gevallen echter afhankelijk van de specifieke waarden van dat monument. Deze kunnen middels bouwhistorisch onderzoek in beeld worden gebracht, waarover meer in de volgende paragraaf.

4.3.2 details en deskundigheid

Om de kwaliteit van het beschermde rijksmonument te bewaken en de monumentale of cultuurhistorische waarden te behouden, is door de wetgever bepaald dat voor wijzigingen hieraan een vergunning moet worden aangevraagd. Analoot aan deze methodiek zal ook het gemeentelijke erfgoed in het bestemmingsplan of omgevingsplan worden beschermd door een vergunningstelsel.

In 2010 is de Wabo in werking getreden, waarbij voor het realiseren van ruimtelijke initiatieven alleen een omgevingsvergunning noodzakelijk is. De omgevingsvergunning bundelt 26 vergunningen (bouwvergunning, milieuvergunning, monumentenvergunning, kapvergunning etc.) die voorheen afzonderlijk moesten worden aangevraagd. De gemeente is hierbij vrijwel altijd bevoegd gezag. In speciale gevallen wordt hiervoor echter een uitzondering gemaakt. Dit is bijvoorbeeld het geval bij zware inrichtingen in het kader van de Wet Milieubeheer; hier is de provincie bevoegd gezag.

werkprocessen

Bij de introductie van de Wabo zijn de werkprocessen, ook voor rijksmonumenten, gestandaardiseerd en opnieuw ingericht. Dit vormt een belangrijke waarborg van de procedure en de kwaliteit van vergunningen. Het gemeentelijke erfgoed wordt in de toekomst via het bestemmingsplan of omgevingsplan beschermd. De toetsing hiervan wordt met een omgevingsvergunning gewaarborgd. De werkprocessen zullen hierop moeten worden ingericht.

inhoudelijke aspecten

Voor wat betreft de inhoudelijke aspecten van de aanvraag voor het wijzigen van erfgoed zijn met name details van belang. Deze details komen in een aantal momenten in de vergunningprocedure tot uiting. Daarbij is de intake van de aanvraag een belangrijk moment. Bij de intake en de ontvankelijkheidstoets moet worden gecheckt of alle relevante details van de te wijzigen onderdelen zijn toegevoegd. Om dit te kunnen beoordelen moeten medewerkers inzicht hebben in de cultuurhistorische waarden van het monument in relatie tot de wijzigingen. Dit vraagt deskundigheid ten aanzien van erfgoed.

Tot voor enkele jaren was de gemeente bij het verlenen van een monumentenvergunning verplicht advies in te winnen bij de Monumentencommissie, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Indien het object buiten de in de Wegenverkeerswet vastgestelde bebouwde kom lag was ook een advies van de

provincie noodzakelijk. De algehele adviesplicht van de RCE en provincie is vervallen; alleen wanneer er sprake is van ingrijpende wijziging, geheel of gedeeltelijke sloop of reconstructie of herbestemming van een monument, moet nog advies worden gevraagd aan de Rijksdienst en -voor rijksmonumenten buiten de bebouwde kom – bij de provincie. In de overige gevallen adviseert alleen nog de Monumentencommissie. Door het afschaffen van de algehele adviesverplichting, wordt met name bij eenvoudigere plannen belangrijke tijdwinst geboekt, die ten goede komt aan de burger. Keerzijde van de medaille is echter dat zowel de Monumentencommissie als de gemeentelijke medewerkers die de advisering voorbereiden over meer deskundigheid moeten beschikken om de plannen op de juiste wijze te (kunnen) beoordelen. Door de tijd die voor de beoordeling van een plan door de Monumentencommissie beschikbaar is, beperkt de beoordeling van de commissie zich vaak tot de hoofdlijnen van een restauratie- of wijzigingsplan. Om te voorkomen dat belangrijke details over het hoofd worden gezien, is een gedegen ambtelijke voorbereiding van de beoordeling noodzakelijk.

bouwhistorisch onderzoek

Bij gemeentelijk erfgoed is met name het exterieur van belang. De specifieke waarden hiervan zijn beschreven en bekend. Dat geldt echter niet voor rijksmonumenten, waarvoor vaak een summiere beschrijving en waardestelling geldt. Om duidelijkheid te krijgen over de specifieke waarden van een monument, is het in de meeste gevallen wenselijk om voorafgaande aan de planvorming een bouwhistorisch onderzoek of verkenning te laten uitvoeren. In sommige gevallen zal ook voor gemeentelijk erfgoed een onderzoek nodig zijn. Dat geldt als een pand de aanduiding “bouwhistorische verwachting” heeft en vermoeden bestaat dat in het pand nog oude kelders, schouwen of constructieonderdelen, zoals balklagen of oude kapconstructies aanwezig zijn.

De diepgang van het onderzoek is afhankelijk van de ingreep en de vraag welke monumentale waarden in geding zijn. Het is de bedoeling dat de medewerkers van de gemeente een bezoek brengen aan het pand om een eerste inschatting te maken van de aanwezige waarden in relatie tot de gewenste wijzigingen en consequenties voor de waarden.

Afb. 57 Voormalige boerderij aan het Mommerwegskan te Maasband

Wanneer geen monumentale waarden in het geding zijn, of een beperkte ingreep plaatsvindt, zal geen of slechts een beperkt onderzoek nodig zijn. Het is de bedoeling dat medewerkers van de gemeente voldoende affiniteit en kennis hebben om eenvoudige bouwhistorische waardestellingen te kunnen verrichten. Slechts in een beperkt aantal, meer gecompliceerde, gevallen zal een onderzoek door een deskundige moeten plaats vinden. Uitgangspunt is dat het onderzoek in een zo vroeg mogelijk stadium wordt verricht, zodat het kan dienen als leidraad voor de planvorming. Tevens vormt het waardenstellend onderzoek van de medewerker van de gemeente of externe deskundige een toetsingskader voor de beoordeling van aanvragen voor wat betreft de specifieke monumentale waarden van een pand.

uitvoering en toezicht

Het is niet alleen zaak dat tijdens de planvorming en vergunningprocedure zorgvuldig met monumentale waarden en details wordt omgegaan, maar ook tijdens de uitvoering. Dit kan worden bewerkstelligd door voorafgaande aan de aanvang van de bouwwerkzaamheden met de eigenaar en aannemer een overleg te voeren waarbij het bouwplan en de uitvoering in relatie tot de vergunning in detail worden afgestemd en belangrijke details en restauratietechnieken worden doorgesproken.

Ook is het noodzakelijk dat de toezichthouder door de planbeoordelaar nauwkeurig op de hoogte wordt gesteld van de kritische details en uitvoeringstechnieken. Het is wenselijk dat zowel de plantoetser als toezichthouder bij het afstemmingsoverleg met de opdrachtgever en uitvoerende partijen aanschuiven. Tijdens dit afstemmingsoverleg kan tevens worden vastgelegd op welke momenten terugkoppeling plaats vindt met de gemeente.

prioriteit handhaving

Het is wenselijk om, vanwege de in het geding zijnde cultuurhistorische waarden, bij het reguliere toezicht prioriteit te geven aan restauraties c.q. verbouwingen van monumentale panden en ander erfgoed. Ook is het wenselijk om preventief toezicht te houden op rijksmonumenten en ander cultuurhistorisch erfgoed. Voor erfgoed geldt immers “weg is weg”.

Afb. 58 Afscheidingsmuur en poort van de hervormde begraafplaats in Urmond

Dat is ook de reden om bij geconstateerde overtredingen stringent handhavend op te treden. In de beleidsnota “handhaven met beleid” uit 2015 hebben monumenten en beschermde dorpsgezichten een gemiddeld hoge prioriteit gekregen en wordt er actief hierop gehandhaafd. Actief handhaven betekent dat er systematisch en op een gestructureerde wijze wordt gehandhaafd op basis van bestaande dan wel toe te delen capaciteit. Er wordt gehandhaafd om mogelijke overtredingen tegen te gaan. Elke melding, waaruit zou kunnen worden afgeleid dat sprake is van overtreding van de regels, wordt opgepakt en krijgt een vervolg. De uitbreiding van het aantal “beschermde monumenten en erfgoed” betekent naar alle waarschijnlijkheid dat er een uitbreiding van de handhavingscapaciteit zal moeten plaatsvinden.

deskundigheid

Erfgoed- en monumentenzorg is complex. De medewerkers van de gemeente beschikken over het algemeen niet over de benodigde affiniteit en kennis van monumenten en erfgoed. Om de deskundigheid op peil te brengen zijn gerichte trainingen en opleidingen noodzakelijk. Daarnaast moeten medewerkers (zeker in het begin) voor specifieke vragen een beroep kunnen doen op deskundigen. Voor specifieke vragen kan worden aangeklopt bij het Steunpunt Archeologie en Monumentenzorg (SAM) in Roermond, de Rijksdienst voor het cultureel erfgoed (RCE) in Amersfoort en/of een deskundig adviesbureau.

4.3.3 pro-actieve rol gemeente

Panden en monumenten die niet worden onderhouden of leeg staan raken in verval. Ze kunnen dus alleen in stand worden gehouden als ze een bestemming hebben. Hiervoor is een actieve rol voor de gemeente weggelegd. Eigenaren van leegstaande monumenten moeten actief worden benaderd om over te gaan tot restauratie en herbestemming. Daarbij is het wenselijk om in bestemmingsplannen ruimere mogelijkheden op te nemen om herbestemming van leegstaande monumenten mogelijk te maken. Om inzicht te krijgen in de staat van monumenten en erfgoed is het wenselijk om dit te inventariseren. Dat kan o.a. door het opstellen van een lijst en door middel van een enquête waarin aan eigenaren wordt gevraagd of hun pand op kortere of langere termijn leeg komt te staan en er plannen bestaan voor verbouwingen of restauraties.

Op basis van de lijst en enquête kan met eigenaren in gesprek worden gegaan. Door de eigenaren in een vroeg stadium bewust te maken van waarden, de weg te wijzen, mee te denken en te faciliteren bij de herbestemming, het onderhoud of de restauratie van hun pand ontstaat wederzijds begrip, hetgeen indirect ten goede komt aan een betere planvorming en instandhouding van erfgoed. Op basis van deze informatie krijgt de gemeente haar “workload” in beeld en kan op grond van deze gegevens beleid en een meerjarenwerkplan worden ontwikkeld.

4.3.4 stimuleren

De bovengenoemde maatregelen dragen bij aan het behouden van de kwaliteit van het waardevolle Steinse erfgoed. Zoals reeds eerder vermeld ligt de primaire verantwoordelijkheid voor de instandhouding van beschermde panden bij de eigenaren zelf. Iedere eigenaar heeft er een persoonlijk belang bij om zijn onroerend goed in behoorlijke staat van onderhoud te bewaren. Bescherming van een waardevol pand betekent dan ook niet dat de gemeenschap een morele taak heeft de instandhouding van dat object voor haar rekening te nemen.

In sommige gevallen is het echter wenselijk om een extra (financiële) impuls te geven om o.a. waarden die in het verleden verloren zijn gegaan te herstellen. Ook is het wenselijk om eigenaren van panden die worden beschermd, tegemoet te komen in de extra kosten die restauratie- en onderhoud van monumentale onderdelen met zich meebrengen. Hiervoor zal een subsidieregeling worden opgesteld waarvoor onderstaande de uitgangspunten zijn geformuleerd.

bijzondere onderdelen

Indien er al sprake is van extra kosten voor de eigenaren van gemeentelijk beschermd panden dan ontstaan deze met name ten aanzien van de instandhouding van bijzondere (monumentale) onderdelen van een gemeentelijk beschermd pand.

Afb. 59 Hijskraan in de haven van Stein

Bijzondere onderdelen zijn beschermingswaardige onderdelen van een pand:

- die in architectonische, bouwhistorische of cultuurhistorische zin bepalend zijn voor de monumentale waarde van het pand;
- die niet direct functioneel zijn en/of details bevatten die niet voorkomen in een soortgelijk gebouw of object dat niet is aangewezen tot beschermd pand;
- waarvan de instandhouding relatief hoge kosten met zich meebrengt in vergelijking tot de overige instandhoudingskosten van het beschermd pand;
- waarvan de instandhouding duidelijk hogere kosten met zich meebrengt in vergelijking tot een soortgelijk gebouw of object dat niet is aangewezen tot beschermd erfgoed;

Als voorbeeld voor bijzondere onderdelen worden o.a. aangemerkt: (voor het exterieur:) bijzonder voegwerk, vakwerk, natuursteenelementen, decoratieve gepleisterde ornamenten, nog oorspronkelijke ramen en deuren en kozijnen; glas in lood, decoratief hout- en lijstwerk (goten etc.); dakbekroningen of sier-elementen; (voor het interieur:) monumentale kap- balk- en vloerconstructies; monumentale schoorsteenmantels, decoratieve stucplafonds en ornamenten, decoratief schilderwerk etc.

De financiële ondersteuning van de gemeente in de vorm van de subsidie richt zich dan ook op deze onderdelen. Hiermee wordt bijgedragen aan de effectiviteit van de gemeentelijke erfgoedzorg. In het kader van behoud van cultuurhistorisch erfgoed zijn immers veelal de details van belang, die in eerste instantie onbelangrijk lijken of over het hoofd worden gezien. Door bijvoorbeeld het vervangen van vensters kunnen historische detaillering en waarden verloren gaan en kan ook de architectuur en het historische karakter van een pand sterk worden aangetast. Door de subsidie juist op deze onderdelen te concentreren kan worden bewerkstelligd dat zorgvuldig met deze onderdelen wordt omgegaan.

Bij de selectie van gebouwd erfgoed hebben wij onderscheid gemaakt tussen vrij waardevolle, waardevolle en zeer waardevolle gebouwen of bouwwerken. Bijzondere onderdelen komen met name voor aan zeer waardevolle panden en in beperkte mate aan waardevolle panden. De bijzondere onderdelen zullen in de beschrijvingen van de diverse panden worden vermeld. Door de subsidie op de bijzondere onderdelen van deze panden te richten, worden eigenaren tegemoet gekomen in de extensieve kosten in de restauratie en het onderhoud van hun pand.

verbetering belevingswaarde

Eveneens is het wenselijk om met gerichte financiële impulsen de kwaliteit en belevingswaarde van cultuurhistorisch erfgoed te verbeteren. De waardevolle gebouwen hebben een mindere mate van gaafheid en authenticiteit dan de zeer waardevolle gebouwen. De architectuur, gevelindeling en gevelornamenten zijn over het algemeen wel gaaf bewaard gebleven en als zodanig in cultuurhistorische zin van belang. Vaak zijn de oorspronkelijke ramen vervangen of is de indeling van de ramen gewijzigd, waardoor de architectuur is verstoord en de belevingswaarde van deze categorie minder is.

Om deze verstoringen op te heffen, is het belangrijk om met de eigenaren van de betreffende panden in gesprek te gaan. Ook willen wij een subsidieregeling in het leven roepen om eigenaren te bewegen om de verstoringen op te heffen. De verstoringen zullen in de beschrijvingen van de diverse panden worden vermeld. Subsidiebaar is alleen het opheffen van verstoringen van de compositie en de architectonische waarden van de voorgevel van een gemeentelijk beschermd pand, waarbij prioriteit zal worden gegeven aan panden die zijn gelegen binnen een beschermd gezicht of een (zeer)waardevolle historische nederzettingstructuur.

klein erfgoed

Daarnaast kent de gemeente ook klein erfgoed in de vorm van wegkruisen, bidkapellen, herdenkingsmonumenten. Deze objecten zijn in het geheel als bijzonder zijn aan te merken. Het zijn objecten die (ook na herbestemming) geen (economisch rendabele) gebruiksfunctie hebben, maar bijvoorbeeld als landmark of historische relict van algemeen maatschappelijk belang zijn. Enkele jaren geleden is de stichting Kleine Monumenten opgericht, welke zich ontfert over het onderhoud van dit klein erfgoed en de kunstwerken in de gemeente. De stichting krijgt hiervoor een jaarlijkse subsidie, die ook in toekomst zal worden gecontinueerd.

onderhoud van “onrendabele” (rijks)monumenten:

Eigenaren van rijksmonumenten die (oorspronkelijk) geen woonhuis zijn, kunnen van het rijk subsidie (50 %) krijgen voor onderhoud aan hun monument. Kerkgebouwen en molens kunnen bovendien nog aanvullende subsidie (20 %) van de provincie krijgen. Eigenaren van woonhuizen die zijn aangewezen tot rijksmonument hadden tot eind 2018 fiscale aftrek en konden bovendien een gunstige laagrentende lening van het Restauratiefonds ontvangen. Per 1-1-2019 is de fiscale aftrek komen te vervallen en vervangen door een subsidieregeling (38%). Eigenaren van deze rijksbeschermden woonhuismonumenten kunnen dan kiezen tussen de nieuwe subsidieregeling of een laagrentende lening. Gelet op de subsidiefaciliteiten van rijk en provincie is er over het algemeen aanleiding om een financiële bijdrage te doen aan het onderhoud van rijksmonumenten. Alleen kleinere rijksmonumenten met een herbouwwaarde onder de € 200.000,- vallen buiten de boot omdat er een onderdrempel voor subsidies geldt van € 3.000,-. Het betreft o.a. het gevelkruis Eindstraat 1 te Meers, de kapellen op de Kapelbergweg in Stein, de Bokkenrijderskapel in Urmond, de kapel op de begraafplaats in Elsloo en de kapel van Catsop. Voor zover het onderhoud van deze veelal religieuze onrendabele rijksmonumenten nog binnen de huidige regeling voor klein erfgoed valt is het wenselijk om in de nieuw subsidieregeling hiermee rekening te houden.

grootschalige restauratie en herbestemming

Het budget voor restauratie van rijksmonumenten, waarvoor vroeger bij de rijksdienst aanvragen konden worden gedaan, is thans naar rato van het aantal monumenten verdeeld en ondergebracht bij de provincies. Aan de doorgeschoven budgetten zijn geen voorwaarden verbonden. De provincies mogen zelf beleid ontwikkelen omtrent de wijze waarop zij dit geld willen verdelen. Het geld behoeft niet alleen aan rijksmonumenten te worden besteed en de provincie mag zelf haar prioriteiten en accenten bepalen. De provincie Limburg kent op dit moment een regeling voor grootschalige restauratie van zowel rijksmonumenten als gemeentelijke monumenten. De subsidieregeling staat open voor agrarische gebouwen, kloosters, molens, kastelen, kerken of industriële monumenten; de subsidie bedraagt 40 % van de subsidieerbare kosten met een minimum van € 25.000,- en een maximum van € 400.000,-.

Afb. 60 gerestaureerde boerderij (rijksmonument) aan de Kerkstraat 16 te Berg a/d Maas

In de periode 2017-2018 zijn met dit budget vijftien grote monumenten hersteld. Voorwaarde daarbij is dat het monument na voltooiing van de restauratie een duurzame economische, toeristische en/of maatschappelijke functie moet hebben. Het is zaak dat de gemeente nu al inzicht krijgt in grootschalige restauratie- en herbestemmings-opgaven. Stein kent o.a. veel kerkgebouwen die op dit moment geen monumentenstatus hebben, maar in het kader van het Erfgoedproject Stein als waardevol en zeer waardevol zijn aangemerkt. Vaak betreft het kerken uit de wederopbouwperiode. Een aantal van deze kerken zal op korte of langere termijn leeg komen te staan en zal een nieuwe bestemming moeten krijgen. Op het moment dat hier inzicht in bestaat kan vroegtijdig met de provincie hierover in overleg worden getreden. Alhoewel het niet meer expliciet in de huidige provinciale regeling staat vermeld, is uit ervaring gebleken dat de provincie Limburg er waarde aan hecht dat de gemeente het belang van de restauratie en herbestemming ondersteunt met een substantiële bijdrage. Daarnaast is iedere herbestemming maatwerk, hetgeen betekent dat grootschalige restauraties en herbestemmingen niet in een subsidieregeling zijn te vatten. De gemeenteraad zal in voorkomende gevallen een besluit moeten nemen over de herbestemming en het toekennen van budgetten.

ruimere herbestemmingsmogelijkheden voor erfgoed

Het is wenselijk om ook in bestemmingsplannen ruimere mogelijkheden of wijzigings-bevoegdheden op te nemen om herbestemming van leegstaande monumenten mogelijk te maken. Dat geldt eveneens voor vrijstellingen van het bestemmingsplan. Uiteraard zal daarbij rekening moeten worden gehouden met het monument en de omgeving.

groen erfgoed

Tot slot is het wenselijk om ook particuliere eigenaren te stimuleren om groen erfgoed in stand te houden. Het gaat dan om werkzaamheden die het normale onderhoud te boven gaan, bijvoorbeeld het inschakelen van een boomchirurg of deskundige bij zieke monumentale bomen, stekken van zeldzaam plantmateriaal etc.

Afb. 61 gerestaureerde vakwerk deel I van de boerderij (rijksmonument) aan de Kerkstraat 16 te Berg a/d Maas

Afb. 62 en 63 fragmenten uit de promotievideo "Stein stil genieten"

4.4 de beleving van erfgoed

4.4.1 inleiding

Het besef voor cultuur(historie) in algemene zin is fors toegenomen. Omdat meer mensen hun vrije tijd in de directe woon- en leefomgeving doorbrengen, is er ook steeds meer aandacht voor de kwaliteit van die omgeving. De belevingswaarde van een omgeving is een belangrijke factor voor mensen om zich daar te vestigen. Er is oog voor de identiteit van dorp en stad die veelal bepaald wordt door het culturele erfgoed, dat een essentieel onderdeel vormt van de identiteit van een stad of dorp. Het hogere opleidingsniveau heeft bovendien een groeiende aandacht voor het cultureel erfgoed tot gevolg. Deze toegenomen interesse is ook economisch gezien van belang, omdat ze een belangrijke economische impuls geeft aan cultuur-toerisme en recreatie. Erfgoed geeft atmosfeer en sfeer aan de kernen en het landschap; iedere kern heeft er een eigen karakter door. Dit is van belang voor de aantrekkelijkheid van de leefomgeving maar ook voor de toeristische en recreatieve aantrekkingskracht. Stein zet de komende periode in op het beter beleefbaar maken van het Steinse erfgoed.

4.4.2 verbeteren van de fysieke beleving van historische gebieden

Het beter beleefbaar maken van erfgoed kan in fysieke zin door bij de herinrichting van historische dorpskernen en historische waardevolle gebieden een passende bestrating, groenaanleg en straatmeubilair aan te brengen. Daarbij kan o.a. inspiratie worden opgedaan op historische foto's. Voor herinrichting van historische kernen zijn reeds middelen gereserveerd. Ook bij het (her)ontwikkelen van nieuwe (woon)gebieden is het eveneens wenselijk om gebruik te maken van bestaande historische kwaliteiten, zoals wegen, beplantingen, hoogteverschillen, etc.

4.4.3 toerisme en vrije tijdseconomie

De betekenis van toerisme en recreatie neemt toe, in economische zin, maar ook bijvoorbeeld als mogelijkheid voor een gemeente om zich te onderscheiden van andere gemeenten. Cultureel erfgoed is inmiddels erkend als een belangrijke economische factor. Cultuurhistorie biedt grote mogelijkheden voor recreatie en toerisme. De gemeente Stein heeft een groot aantal toeristische trekpleisters en vindt het belangrijk om de toeristische mogelijkheden in Stein samen met inwoners en ondernemers verder uit te bouwen. Toerisme en recreatie leveren een belangrijke bijdrage aan de versterking van de economische diversiteit van de gemeente. Stein heeft van oudsher al een belangrijke trekpleister voor dagrecreatie, namelijk het Steinerbos. Het Steinerbos is samen met het Schutterspark in Brunssum, een van de twee volksparken die Limburg rijk is; beide parken werden rondom de Tweede Wereldoorlog door de Staatsmijnen aangelegd voor de dagrecreatie en ontspanning van mijnwerkers en hun gezinnen.

In 2017 is onder de slogan "Stein, stil genieten" een promotiecampagne gestart. Met de promotiecampagne wil de gemeente o.a. de (naams)bekendheid van Stein vergroten, meer toeristen en bezoekers naar Stein trekken en het gevoel van trots van de inwoners vergroten. Ook is er in samenwerking met de stichting VVV Zuid-Limburg inmiddels een toeristisch actieplan opgesteld. Stein heeft de ambitie om zich in 2020 duurzaam te hebben geprofileerd als groene gemeente in de Maasvallei waar het goed recreëren is. Door verbindingen te leggen tussen waterrecreatie, natuurrecreatie, cultuurhistorie/musea, wandelen en fietsen met horeca ontstaan 'cross overs' die nieuwe kansen bieden. Nieuwe kansen kunnen daarbij natuurlijk ook worden gecreëerd door leegstaande monumenten een toeristische bestemming te geven, zoals bijvoorbeeld een bed & breakfast of horecagelegenheid. Het leggen van verbindingen is één van de speerpunten van beleid. Erfgoed vormt een belangrijk onderdeel van dit beleid.

Het erfgoed kan een effectieve bijdrage leveren aan de uitwerking van het beleid op gebied van toerisme en recreatie, door o.a. wandel- en fietsroutes die langs de mooiste plekjes en het bijzondere erfgoed van Stein leiden. In het kader van het Erfgoedproject Stein is reeds een digitale geografische kaart van de gemeente gemaakt met informatie over het cultuurhistorische erfgoed. Deze kaart kan samen met de talrijke historische verenigingen van Stein worden aangevuld met de verhalen van Stein en bijvoorbeeld

op de website “Stein, stil genieten” worden geplaatst. Daarnaast kan uiteraard ook gebruik worden gemaakt van traditionele middelen zoals het plaatsen van informatieborden bij monumenten en ander erfgoed. De voorkeur gaat echter uit naar een moderne techniek om erfgoed te ontsluiten; het ontwikkelen van een interactieve app(licatie) die via de mobiele telefoon kan worden gebruikt. Met gebruikmaking van moderne technieken kan de erfgoedinformatie op een laagdrempelige en aantrekkelijke manier, die aansluit bij de huidige beeldcultuur, tot leven worden gebracht. Er kunnen o.a. wandelingen en fietsroutes langs interessante plekken worden ontwikkeld, waarbij niet als vanouds een boekje, een stuk papier of de VVV-gids de leidraad is, maar de mobiele telefoon. Via GPS geeft de mobiele telefoon informatie over de plek. Dat kan een tekstje zijn, maar ook een foto van de vroegere situatie, een gesproken verhaal, muziek of zelfs een (historisch) filmpje! Zo kan het leven van vroegere dagen eventjes opnieuw tot leven worden gebracht in woord en beeld. Op deze wijze wordt het erfgoed interessant voor toeristen en het grotere publiek.

4.4.4 draagvlakvergroting, educatie en erfgoedbeleving voor inwoners

Promotiecampagne “Stein, stil genieten” richt zich niet uitsluitend op toerisme en bezoekers van de gemeente maar ook op de inwoners. Hiermee wil de gemeente het gevoel van trots zijn op de prachtige kernen en het landschap vergroten. Thema’s van de campagne zijn “hiej kinse wenjele, hiej kinse fitse, hiej kinse nog zeen wie ut vreuger woar en doe kins dich hiej get eate en drinke”. Erfgoed is dus een belangrijk onderdeel van de promotiecampagne.

Alhoewel de meeste inwoners waarde hechten aan de historische woonomgeving en de belangrijke historische gebouwen, is er ook veel erfgoed dat niet als zodanig wordt herkend en als gewoon wordt ervaren. Inwoners zijn zich niet bewust van de bijzondere kwaliteiten van dit erfgoed. Het is wenselijk om ook dit “verborgen erfgoed” en de verhalen achter dit erfgoed onder de aandacht van de inwoners te brengen. Dat versterkt het gevoel van gezamenlijke roots en identiteit. Inwoners zullen de waarde van de omgeving en het bijzondere Steinse erfgoed nog meer waarderen en dit met trots uitdragen. Voor de bewustwording van inwoners kunnen dezelfde instrumenten worden ingezet als voor toeristische ontsluiting. Met gebruikmaking van een digitale erfgoedkaart en app op mobiele telefoons kan de erfgoedinformatie ook voor inwoners op een laagdrempelige en aantrekkelijke manier tot leven worden gebracht. Ook sociale media vormen bij uitstek een geschikt medium om erfgoed onder de aandacht te brengen van inwoners. Daarnaast kan erfgoed beleefbaar worden gemaakt door de letterlijke ontsluiting van het erfgoed. Dat betekent dat het erfgoed publiek toegankelijk wordt gemaakt, bijvoorbeeld tijdens de Open Monumentendagen.

Het vertellen van het verhaal van de plek en de geschiedenis van de gemeente zijn belangrijk bij het versterken en doorgeven van onze trots aan de jeugd. In dit kader is het van belang dat jongeren via onderwijsprojecten in aanraking komen met cultureel erfgoed. De jeugd heeft immers de toekomst. Cultureel erfgoed biedt een schat aan bronmateriaal voor het onderwijs en het gebruik ervan sluit goed aan bij het omgevingsonderwijs. Daarom zijn diverse projecten ontwikkeld om de jeugd meer te betrekken bij het culturele erfgoed in hun eigen omgeving. Uitgangspunt van erfgoededucatie is de wens om de betekenis van erfgoed werkelijk te laten doordringen tot leerlingen door het verhaal van het landschap, de monumenten en ander erfgoed uit de omgeving van kinderen aan te laten sluiten bij hun belevingswereld.

Ook ten aanzien van erfgoededucatie is het wenselijk om samenwerking met de historische verenigingen in Stein te zoeken. De historische verenigingen en de gemeente zouden in samenwerking met de basisscholen projecten kunnen ontwikkelen ten behoeve van het omgevings-onderwijs over cultuurhistorisch erfgoed.

Musea 's die collecties uit het verleden herbergen vertellen ook “het verhaal van Stein” en hebben eveneens een belangrijke rol bij erfgoededucatie. Dat geldt ook voor boeken over de geschiedenis en verhalen van Stein. Het is wenselijk om ook musea, het schrijven van boeken en overige educatieve erfgoed activiteiten te stimuleren en te ondersteunen. Deze zaken vallen echter buiten het bereik van het “erfgoedproject Stein” maar kunnen mogelijke vanuit een breder toeristisch perspectief wel worden opgepakt.

instrumenten en tijdplan

Afb. 64 De toren van de kerk van Meers

5.1 van ambitie naar een plan

5.1.0 inleiding

Deze Erfgoednota moet bijdragen aan het bundelen en coördineren van activiteiten. De beleidsvoorname uit de vorige hoofdstukken, zijn hieronder verder uitgewerkt in concrete actiepunten. Hierbij is getracht om een integraal samenhangend geheel aan beleidsuitgangspunten en instrumenten te formuleren, die passen bij het ambitieniveau en de financiële mogelijkheden van de gemeente. De beleidsuitgangspunten zijn evenals in het vorige hoofdstuk verder uitgewerkt in de thema's (h)erkennen van erfgoed, het verbeteren van de kwaliteit van erfgoed en de beleving van erfgoed.

5.1.1 (h)erkennen van erfgoed

beleidsplan implementeren in gemeentelijke organisatie

Alvorens dit beleidsplan wordt uitgedragen naar inwoners en erfgoedeigenaren is het noodzakelijk om binnen de gemeentelijke organisatie de neuzen in één richting te zetten. Medewerkers in alle geledingen van de organisatie moeten kennis nemen van het erfgoedbeleid, zich bewust worden van de rol en waarde van erfgoed en (gaan) handelen in de geest van deze beleidsnota.

bescherming van erfgoed

De bescherming van het erfgoed zal plaatsvinden via het bestemmingplan. Hiervoor is in het kader van het erfgoedproject Stein" reeds opdracht verstrekt aan Buro4. Het beschermd bestemmingsplan zal in 2019 worden vastgesteld. De bescherming van erfgoed in bestemmingsplannen heeft tot gevolg dat extra vergunningaanvragen zullen worden ingediend. De gemeente zal zich hierop moeten voorbereiden.

herziening erfgoedverordening

Alhoewel bescherming van erfgoed zal plaatsvinden op basis van het bestemmingsplan en omgevingsplan is het desondanks noodzakelijk om de huidige verordening te herzien. De verordening dateert nl. uit 1994. Herziening is noodzakelijk om te voldoen aan het overgangsrecht van de Erfgoedwet. De aanwijzing op basis van de verordening kan nodig zijn om subsidie van de Provincie te krijgen. Ook kan de verordening dienen als vangnet voor tijdelijke bescherming van erfgoed, totdat de bescherming in het bestemmingsplan of omgevingsplan is gerealiseerd.

bewustwording en draagvlak creëren bij inwoners en eigenaren erfgoed *

Het belangrijkste instrument tot behoud van erfgoed blijft echter het creëren van bewustwording en draagvlak bij inwoners en eigenaren van erfgoed. Veel erfgoed wordt niet als zodanig herkend en als gewoon ervaren. Inwoners zijn zich niet bewust van de bijzondere kwaliteiten die van het erfgoed uitgaan. Het is wenselijk om een communicatieplan op te stellen om bewustwording en draagvlak bij inwoners te creëren. Mogelijke communicatie instrumenten zijn websites, kranten, infobladen, (lokale) omroep, sociale media en informatiebijeenkomsten.

5.1.2 het verbeteren van de kwaliteit van erfgoed

maatwerk en mensenwerk

Bewustwording en draagvlak voor erfgoed is belangrijk om erfgoed te behouden. De regelgeving rond erfgoed is complex en vraagt specifieke kennis. Met goede informatie kunnen veel vooroordelen worden weggenomen, echter erfgoedzorg is maatwerk en mensenwerk. Om te voorzien in een goede informatievoorziening willen we de website van de gemeente opnieuw inrichten. Ook willen we richtlijnen en toetsingscriteria ontwikkelen zodat initiatiefnemers in een zo vroeg mogelijk stadium inzicht hebben in de eisen die aan monumenten en erfgoed worden gesteld en hier rekening mee kunnen houden. Daarnaast willen we algemene informatieavonden organiseren voor erfgoedeigenaren. Daarmee hopen we in contact met eigenaren te komen en de drempel naar de gemeente te verlagen.

Wij willen de tijd nemen om vervolgens in persoonlijke gesprekken met monumenten- en erfgoedeigenaren in gesprek te gaan om bewustzijn over details en waarden te creëren, voorlichtingen te geven over onderhoud, restauratie, herbestemming en duurzaamheid en wederzijds begrip kweken.

details en deskundigheid

Wij willen snel en adequaat kunnen reageren op aanvragen betreffende een omgevingsvergunning voor erfgoed. Vanwege de bescherming van erfgoed via het bestemmingsplan en omgevingsplan zullen de vergunningprocedures moeten worden aangepast. Ook willen we toetsingsprotocollen en checklists ontwikkelen en de intake van de aanvraag verbeteren, waarbij vooral aandacht zal zijn voor het feit of alle relevante details van de te wijzigen onderdelen zijn toegevoegd. Details zijn immers belangrijk voor het behoud van erfgoed.

opleiding

Voor het herkennen van belangrijke details zullen medewerkers, zover deze nog niet aanwezig is, kennis en affiniteit met erfgoed moeten ontwikkelen. Daartoe zal een opleidingstraject worden ingezet. Daarnaast willen we een achtervang c.q. vraagbaak voor deze medewerkers inrichten, waarop zij met specifieke vragen kunnen terugvallen.

(bouwhistorisch) onderzoek

Om zicht te krijgen in de specifieke details van erfgoed zal bij zeer grote ingrepen (bouwhistorisch) onderzoek worden gevraagd als onderlegger voor de planvorming. In richtlijnen zal worden aangegeven wanneer wel of geen onderzoek nodig is. Bij kleinere projecten moeten de medewerkers van de gemeente in staat zijn om bij het bezoek ter plaatse aan te geven welke onderdelen van waarde zijn. In dit geval kan een onderzoek achterwege blijven.

Afb. 65 Carréboerderij aan de Meerser Eindstraat te Meers. Het gevelkruis is beschermd rijksmonument.

initiatiefnemers ondersteunen bij planvoorbereiding

Het uitgangspunt is dat de medewerkers van de gemeente met de initiatiefnemer meedenken over de planvorming en de weg wordt gewezen in de complexe regelgeving en subsidiemogelijkheden. Daarbij is het vooral de bedoeling om te geven wat wel kan en niet wat niet kan!

afstemmingsoverleg, toezicht en handhaving

De begeleiding van de initiatiefnemer beperkt zich niet alleen tot de planvorming. Om alle neuzen in een richting te zetten zal voor aanvang van de uitvoering een afstemmingsoverleg tussen gemeente (plan-toetser en toezichthouder), initiatiefnemer en de uitvoerende partij plaatsvinden, waarbij belangrijke details en controle- en overlegmomenten aan de orde worden gesteld. Ten aanzien van toezicht en handhaving zal prioriteit worden gegeven aan verbouwing en restauratie van monumenten en overig erfgoed. Erfgoed is immers kwetsbaar: "weg is weg".

pro-actieve rol gemeente

De gemeente wil de kwaliteit van het erfgoed verbeteren door een lijst op te stellen van monumenten en erfgoed met restauratieachterstand en leegstand. Dat kan worden achterhaald aan de hand van bestaande gegevens, inventarisatie en het toezenden van een enquête aan eigenaren. Er wordt structureel tijd gereserveerd om gefaseerd en periodiek monumenten(eigenaren) te bezoeken. De prioriteit ligt daarbij op monumenten met restauratieachterstand en leegstand. De gemeente wil de eigenaren van deze panden dus pro-actief benaderen en in gesprek gaan over de mogelijkheden van restauratie en herbestemming.

stimuleren en subsidie

Daarnaast wil de gemeente onderhoud en restauratie van gemeentelijk erfgoed stimuleren met subsidie. Daarvoor zal een subsidieverordening worden opgesteld. De subsidie willen we vooral richten op bijzondere onderdelen. Dat zijn onderdelen die de monumentale waarde bepalen, niet direct functioneel zijn en waarvan de instandhouding hogere kosten met zich meebrengt. Ook willen we eigenaren met subsidie stimuleren om verstoringen aan een pand op te heffen. De subsidieregeling voor klein erfgoed willen we continueren.

incidentele subsidie voor grootschalige projecten

Het meeste gemeentelijke erfgoed verkeert in goede staat. Grootschalige restauraties zullen slechts in uitzonderlijke gevallen noodzakelijk zijn, vaak in combinatie met herbestemming. In deze gevallen zal maatwerk moeten worden geleverd en zal indien nodig de gemeenteraad via een raadsvoorstel incidenteel om subsidie worden gevraagd.

stimuleren herbestemming

Om herbestemming van erfgoed en monumenten te stimuleren zal ruimhartiger worden omgegaan met bestemmingsplanwijzigingen. Er zal samen met de eigenaar worden gezocht naar planologisch aanvaardbare en rendabele herbestemmingen van erfgoed.

5.1.3 de beleving van erfgoed

verbeteren van de fysieke beleving van historische gebieden

Het beter beleefbaar maken van erfgoed kan in fysieke zin door bij de herinrichting van historische dorpskernen en historische waardevolle gebieden een passende bestrating, groenaanleg en straatmeubilair aan te brengen. Hiervoor zijn in de gemeentebegroting reeds middelen opgenomen.

versterken toeristische functies

bij herbestemming van monumenten en erfgoed ook oog hebben voor toeristische functies en bestemmingen zoals bed & breakfast en horeca.

erfgoedkaart voor toeristisch beleid

De digitale erfgoedkaart die in het kader van het Erfgoedproject Stein is gemaakt kan dienen als onderlegger voor toeristische ontsluiting van het erfgoed. Dat kan zowel op traditionele wijze, met behulp van informatieborden, aanbrengen van schildjes folders, boeken etc., maar ook met moderne middelen zoals met een interactieve app(licatie) die via de mobiele telefoon kan worden gebruikt. Met de samenwerkende partners zoals VVV etc. zal worden onderzocht hoe de informatie op de kaart het beste kan worden gebruikt en ingepast in het toeristische beleid.

(mobiele) erfgoed app(licatie)

Om erfgoed laagdrempelig te ontsluiten en aan te bieden willen we in elk geval een app ontwikkelen die zowel via internet als via de mobiele telefoon kan worden gebruikt. Via GPS geeft de mobiele telefoon informatie over de plek. Deze basisinformatie van de erfgoedkaart willen we samen met historische verenigingen verder uitbouwen met relevante informatie. Dat kan een tekstje zijn, maar ook een foto van de vroegere situatie, een gesproken verhaal, muziek of zelfs een (historisch) filmpje! Zo kan het erfgoed op aantrekkelijke beeldende wijze tot leven worden gebracht. Op deze wijze wordt het erfgoed interessant voor toeristen en het grotere publiek. De mobiele app kan in het kader van (h)erkenning van erfgoed worden ingezet voor het creëren van bewustwording en draagvlak bij inwoners en eigenaren erfgoed.

erfgoededucatie

Het vertellen van het verhaal van de plek en de geschiedenis van de gemeente zijn belangrijk bij het versterken en doorgeven van onze trots aan de jeugd. Om dit te bereiken willen wij jongeren via onderwijsprojecten in aanraking brengen met cultureel erfgoed. Het is wenselijk om deze erfgoededucatie te laten aansluiten bij hun belevingswereld. Dat kan door het vertellen van het verhaal van het landschap, de monumenten en andere erfgoed uit de omgeving. Hierbij willen wij graag samenwerken met basisscholen, de historische verenigingen en musea van Stein.

5.2 tijdplan en middelen

Wij willen in de periode 2019 tot 2025 uitvoering gaan geven aan het erfgoedbeleid. In 2022 zal een tussentijdse evaluatie plaatsvinden en zal het beleid desgewenst worden aangepast. In de tabel op de onderstaande bladzijde is in een tijdsplanning van de verschillende actiepunten aangegeven.

Voor de maatregelen die in het plan zijn genoemd, zoals bijvoorbeeld voor herinrichting van historische waardevolle kernen, opleidingen, herinrichting van de website en implementatie van de nieuwe omgevingswet zijn reeds middelen gereserveerd. Onderdelen die zijn gerelateerd aan toerisme kunnen worden ondergebracht in het toeristische uitvoeringsplan en vanuit de voor toerisme beschikbare middelen worden gefinancierd. Voor het initiëren en uitvoeren van de subsidieregeling zal vanaf 2019 t/m 2022 jaarlijks een bedrag van circa € 30.000,- benodigd zijn. Deze kosten worden gedekt uit het project cultuur en toerisme. Het budget dat na 2022 benodigd is zal na evaluatie van deze beleidsnota opnieuw worden vastgesteld.

Om de ambities welke in het erfgoedbeleid opgenomen zijn waar te kunnen maken zijn in totaal circa 450 ambtelijke uren per jaar noodzakelijk. De werkzaamheden hebben betrekking op diverse onderdelen. Het gaat dan onder meer om het organiseren van informatiebijeenkomsten voor eigenaren van erfgoed, subsidieaanvragen behandelen, promoten van het erfgoed etc. Deze werkzaamheden (circa 200 uur) raken de werkzaamheden van een aantal medewerkers en passen binnen de bestaande formatie.

De extra ambtelijke uren (circa 250 uur per jaar) voor het team VTH worden meegenomen binnen één van de deelprojecten voor de Omgevingswet. Vanwege de Omgevingswet vindt ondermeer een herijking van de taken en processen binnen het team VTH plaats in 2019 en 2020. Deze extra ambtelijke uren zullen in dit deelproject worden meegenomen.

Uitvoeringsplanning Erfgoedbeleid	planning (x = incidenteel, s = structureel)						
	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
(h)erkennen van erfgoed							
beleidsplan uitrollen en implementeren binnen de gemeentelijke organisatie	x						
bescherming van erfgoed via bestemmingsplan. hiervoor is aan buro4 reeds opdracht verleend; Stein wordt de eerste Limburgse gemeente met een allesomvattende gebiedsdekkende bescherming	x						
extra vergunningaanvragen t.g.v. bescherming erfgoed in bestemmingsplan		x	s	s	s	s	s
herziening erfgoedverordening	x						
bewustwording en draagvlak creëren bij inwoners en eigenaren erfgoed							
communicatieplan opstellen	x						
algemene informatie op website	x						
lokale omroep	x	x					
kranten en infobladen	x	x					
sociale media	x	x	s	s	s	s	s
informatiebijeenkomsten voor inwoners		x					
verbeteren kwaliteit en duurzaamheid van erfgoed							
maatwerk en mensenwerk							
inrichten van informatievoorziening en loketfunctie		x	s	s	s	s	s
het opstellen van richtlijnen en toetsingscriteria voor behoud van de kwaliteit van monumenten en erfgoed	x						
informatiebijeenkomsten voor monumenteneigenaren			x				
maatwerk en mensenwerk: persoonlijke gesprekken met eigenaren/initiatiefnemers			s	s	s	s	s
details en deskundigheid							
verbeteren en inrichten van het proces van vergunningverlening		x	x				
opleiding medewerkers		x					
bouwhistorisch onderzoek		s	s	s	s	s	s
initiatiefnemers ondersteunen bij planvoorbereiding		s	s	s	s	s	s
afstemmingsoverleg gemeente (plantoetser en toezichthouder) met initiatiefnemer en uitvoerende partij over de uitvoering		s	s	s	s	s	s
prioriteit geven aan handhaving erfgoed		s	s	s	s	s	s
pro-actieve rol gemeente							
inventariseren van monumenten en erfgoed met restauratieachterstand en leegstand					x		
overleg met eigenaren omtrent initiëren restauraties en herbestemmingen					s	s	s
stimuleren							
opstellen subsidieverordening	x						
inrichten subsidieprocedure, standaardbrieven	x						
subsidie bijzondere onderdelen gemeentelijke monument		s	s	s	s	s	s
subsidie verbeteren beeldkwaliteit en herstellen verstoringen pand		s	s	s	s	s	s
subsidie onderhoud aan klein erfgoed		s	s	s	s	s	s
subsidie voor grootschalige restauraties en herbestemming is maatwerk; incidentele subsidie via voorstel aan raad		s	s	s	s	s	s
subsidie voor zeer waardevol groen erfgoed van particuliere eigenaren		s	s	s	s	s	s
ruimere herbestemming monumenten en erfgoed bij herziening bestemmingsplan of vrijstellingsprocedures		s	s	s	s	s	s
uitdragen en beleefbaar maken cultuurhistorisch erfgoed							
verbeteren van de fysieke beleving van historische gebieden voor inwoners en toeristen.		s	s	s	s	s	s
versterken toerisme: bij herbestemming oog voor toeristische functies zoals B&B en horeca		s	s	s	s	s	s
erfgoedkaart gebruiken als onderlegger voor toeristische beleid *		x	s	s	s	s	s
ontsluiten van erfgoed via (mobiele) erfgoed app(licatie) * voor inwoners en toeristen			x	s	s	s	s
educatieprojecten op te zetten voor basisscholen om onze trots aan de jeugd door te geven				x	s	s	s

Afb. 66 Tabel met de planning van de uitvoering

bronvermeldingen

6.1 afbeeldingen

Buro4	1, 3 t/m 29, 44 t/m 61, 64 t/m 67
Chartroom (www.wildernis.eu)	41
Cyclomedia (streetsmart.cyclomedia.com)	42
Ecologisch adviesbureau Maes	30 t/m 40, 43
Omdenken.nl	2
Stein, stil genieten (steinstilgenieten.nl)	62, 63

6.2 literatuur

Beckers, H.J. & G.A.J. Beckers	Voorgeschiedenis van Zuid-Limburg: twintig jaren archeologisch onderzoek, Maastricht, 1940
Archol	Stein een gemeente vol oudheden, archeologiebeleid 2010
Consortium Grensmaas	overzichtstekeningen Meers, Maasband, Nattenhoven en Urmond
Drubers, J.H.M.	De geschiedenis van kasteel Stein en zijn bewoners, Stein, 2000
Drubers, J.H.M.	Het kloosterkerkhof bij kasteel Stein, Stein, 2012
Erens, P e.a.	Catsop, de toekomst, een schaduw van het verleden, Elsloo, 2014
Gelders genootschap	Omgevingswet en Kernkwaliteiten, april 2018 Participatie en omgevingskwaliteit, januari 2018
Erfgoedinspectie	Op weg naar een professionele monumentenzorg, 2007
Gemeente Stein	Coalitieakkoord 2016-2018 Coalitieakkoord 2018-2022 - Kansrijk besturen Groenbeleidsplan 2016 Herziene strategische-toekomstvisie-2018-2022 Strategische toekomstvisie 2011-2021
Habets, F	vakblad voor ruimte in stad en landschap. 72e jaargang januari 2016, nr 1."iconisch bos met mijnverleden"
Hilligers, H.P.M.	Heerdgang in Zuid-Limburg, proefschrift, Rijks Universiteit Limburg, Maastricht, 1993
Ministerie Infrastructuur en Milieu	Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte, 2012
Ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen	Nota Belvedere, 1999 Visie op de modernisering van de monumentenzorg, 2008 beleidsbrief Modernisering Monumentenzorg, 2009 Visie Erfgoed en Ruimte, 2011
Mölken, van, P. e.a.	Kleine monumenten in Stein, Stein, 2006
Mulken, van, A.	Meers, van moeras tot dorp, Elsloo 2018
Nelissen, J. N. M., e.a.	Herbestemming van grote monumenten, 1999
Peters, G.	Historie Maaskant, De stiefköppige Maaskèntjers, Landschap en Maas, Yussen Maas en Graetheide @www.elsloo.info, 2009-2015
Peters, J.H.	Elsloo verleden, Valkenburg 1973
Provincie Limburg	Focusnotitie monumenten 2017-2019 Gemeentebeschrijvingen in het kader van het MIP, 1990 POL (Provinciaal Omgevingsplan Limburg), De geschiedenis van het Zuid-Limburgse cultuurlandschap, Assen / Maastricht 1988
Renes, J.,	

Rijksdienst voor het cultureel erfgoed	Atlas van het landschappelijke groen erfgoed van Nederland Duurzame monumentenzorg Brochure Zuid-Limburg, mei 2017 O&A over de nieuwe erfgoedwet Zonne energie-plannen en monumenten, 2014 Zonne energie en uw monument, 2014 Zonne energie in de historische omgeving, 2014 Overmunthe, uit het rijke verleden van Berg en Urmond, Urmond, 1978. Uw monument energiezuinig Kadernota ruimtelijke kwaliteit Zuid-Limburg Visie welstandbeleid rayon Beek-Meerssen-Stein-Schinnen Berg aan de Maas, Sittard, 2016 Het Maaswerkengebied in de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd, @www.home.kpn.nl/hstoepker. 2011 ledenbrief naar-een-nieuw-cultuur-en-erfgoedbeleid
Simonis, A.H. e.a.	
Stichting ERM	
Stichting ruimtelijke kwaliteit Limburg	
Strijkers, J.H. e.a.	
Stoepker, H	
Vereniging Nederlandse gemeenten	

6.3 overige bronnen

aandeslagmetdeomgevingswet.nl	diverse informatie nieuwe omgevingswet
www.archeologiestichtingstein.nl	diverse historische informatie
www.elsloo.info	diverse historische informatie
www.erfgoedenruimte.nl	informatie en projectvoorbeelden
www.gemeentestein.nl	diverse bestuurlijke en beleid informatie
www.gluckauf.nl	gegevens mijnhistorie en haven Stein
www.graetheidecomite.nl/historie-graetheide	diverse historische informatie
www.limburg.nl	beleid en subsidieregelgeving
www.omgevingswetportaal.nl	diverse informatie nieuwe omgevingswet
www.monumenten.nl	diverse subsidieregelingen
www.rijksoverheid.nl	diverse informatie nieuwe omgevingswet
www.stichtingerfgoedstein.nl	diverse historische informatie
www.streekmuseumelsloo.nl	diverse historische informatie
www.vrijheidurmond.nl	diverse historische informatie
www.wetten.overheid.nl	diverse wet- en regelgeving
www.wijurmond.nl	diverse historische informatie

“
**Dat maakt
Stein voor mij
stil genieten**